

RUS İSTİLASINA KARŞI TÜRKMEN DİRENİŞİ

TURKMEN RESISTANCE AGAINST RUSSIAN INVASION

Shageldi DEREKOV

Niğde Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Öğrencisi, E Posta: shageldi2010@mail.ru

ÖZET

Türkistan toprakları ilk defa XVII yüzyılda Çarlık döneminde, Ruslar tarafından işgale başlamıştır, Türkistan da Rusların zulüm ve sömürge neticesinden milyonlarca insan hayatını kayıp etmiştir. Özellikle Sovyetler insanlık tarihinde en büyük trajedisini yaşadılar. Rusların bu zulümüne karşı savaşmak ve bağımsızlık idealleri doğrultusunda inançlı ve inatla mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Bu sırada günümüz Türkmenistan Ruslar için stratejik, ekonomik önemi ve konum olarak, 1879 ilk kez bu toprakları işgal etmek için savaş açar. Ruslar felaket ile savaşı kayıp etiler. İkinci kez 1881’de Ruslar tekrar Göktepe savaş adlı altında bu bölgeye saldırıyor ve binlerce insanları vahşetle öldürüyorlar.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Rus İstilasası, Göktepe Savaşı, Türkmenlerin, Ruslara karşı Direnişi.

ABSTRACT

Turkistan territory for the first time in the XVII century has been occupied by the Russian, as result of Russian oppression and colonial millions of human lost their life’s. especially the soviet experience the greatest tragedies in human history. against the Russian cruelty and obstinately, Turkistan brave nations stand with faith and independence ideals and continued to struggle for freedom. Meanwhile today Turkmenistan which had strategic and economic importance for Russians they occupied this land for the first time in 1879, the lost this battle with heavy casualty. For the second time they occupied this region in 1881 under the name of Göktepe war they brutally killed thousands of people. The main purpose of this seminar is the Turkmens national struggle on Goktepe battle against Russian and the impact of war on the Turkistan nations.

Key words: Turkistan occupation by Russian, Goktepe battle, Turkmens resistance against Russian.

1. TÜRKİSTAN’A RUS İSTİLASININ BAŞLAMASI

Türkistan küçük ve müstakil Türk devletlerinin teşekkülleri, çevrelerinde olup bitenleri anlamak ve buna göre tedbir almakta aciz kalmaları dolayısıyla, Asya’da lider devlet olma vasfını kaybetti. Bunun üzerine doğuda, Orta Asya istikametinde Rus teşebbüsleri canlanıverdi. Rusya, XVI. yüzyılda, Türkistan’ın artık tehlikeli bir rakibi oldu, Türkistan devletleri bunun farkına varamadılar.

Rusya, 1480’de Türk-Moğol hâkimiyetinden daha yeni kurtulmuştu. Fakat o zamanın ölçülerine göre, Rusya’nıntedrici olarak, Türkistan’a karşı köklü bir şekilde yürüyebileceğini, hiç kimse tasavvur edemiyordu. Türk topraklarını ele geçirmek için Moskova Prensleri planlar hazırlıyor, bunları gerçekleştirmek için fırsat kolluyorlardı. Asya’da yoğun bir ilhak siyasetine başvurmadan önce Rusya, Avrupa’daki durumunu takviye etmeye çalışıyordu.

XVI. yüzyılın ortalarında Moskova’da “Moskova, 3 Roma’dır” fikri yayıldı. Bu fikir, Rus siyasetinin rehberi haline geldi. Artık, Moskova Prensleri, bu inanç üzere hareket ediyorlardı. Rus yönetiminin, Moskova’yı 3 Roma haline getirmek hayali, onları saltanat çılgınlığına teşvik ediyordu. Kendisini Osmanlılara (Türlere) karşı oldukça zayıf hisseden Rusya, “Bizans İmparatorluğu” nu doğu istikametinde, Orta Asya’da devam ettirmeyi tasarlıyordu¹.

Avrupa cihetine açılmayan Çarlık Rusya’sı XVI. asrın ortalarında itibaren Asya’ya doğu yayılmaya başlamıştı. XVI. asrın ortalarında Kazan ve Astrahan’ı alan Ruslar, XVII. asırda Başkurdülkesini de XVIII. asırda da Kazakistan bozkırlarını işgal etmişlerdi. Rusya’yı büyük bir imparatorluk haline getirmek ve sıcak

¹ Baymirza Hayit, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Otağ Yayınları, Ankara, 1975, s. 41-42.

iklimlere açılmak hayaliyle yaşayan Çar I. Petro (1689-1725) Orta Asya'ya hâkim olmak zenginlikler ülkesi olan Hindistan'a inmek istemişti. Onların bu isteği, halifeleri tarafından da benimsenince Ruslar, adım adım güneye doğru yayılmaya başlamışlar, önce Kırım'ı ve sonra da Kafkasları ele geçirerek bu sahada büyük bir mesafe kaydetmişlerdi².

Kırım Savaşı ile Avrupa'daki çıkar çatışmasının dışına atılan ve bu çatışmaya katıldığı için yalnız bırakıldığını gören Rusya, bir taraftan bütün gücü ile Asya'ya yönelirken diğer taraftan Asya'daki ilerlemesine çok yönlü destek verecek reformları gerçekleştirdi³.

Rus tarihçisinin tabiri ile "Avrupa'yı denetlemek" için, Avrupa'dan daha geniş, daha zengin topraklara ve daha çok deniz üstünlüğüne sahip olmak gerekiyordu. Bu amacına ulaşabilmek için güney ve doğuya yönelerek 1722-23 yıllarında İran hâkimiyetindeki Geylan ve Mazenderan bölgelerine de yerleşmeye başlamıştır. I. Petro'nun ölümünden sonra (1725), Rus tahtına oturan Çariçe I. Katarina döneminde, Avusturya ile birlikte yeniden Osmanlı topraklarına saldırmaya başlayan Rusya, belli aralıklarla Osmanlı Devletine karşı giriştiği savaşlar (1768-1774 ve 1787- 1792) neticesinde Kara denizin kuzey bölgelerine de yerleşmiştir. Böylece XVIII. yüzyılın sonunda, Baltık'tan kara denize, oradan da Hazar kıyılarına kadar olan bölge üzerinde, dünyanın "süper gücü" olarak karşımıza çıkmıştır. Özellikle, Küçük Kaynarca antlaşması ile Kırım dâhil, tüm kara deniz kuzeyini ele geçirerek hızla yayılmaya başlayan Rusya, tüm bunlarla yetinmeyerek Türkistan coğrafyasına yönelmiştir. Rusya'nın Türkistan kapılarına dayandığı sıralarda, Türkistan bölgesi, belli bir merkezi otoriteden tamamen yoksun, çeşitli hanlıkların kontrolünde idare edilmekteydi⁴.

Aslında, Ruslar, XVI. yüzyıldan beri kesin istila planları ile Türkistan'ın kapıları önünde duruyordu⁵.

2. RUSYA İLE TÜRKİSTAN ARASINDAKİ TİCARİ VE SİYASİ HEYETLERİN MÜBADELESİ

Türkistan ve Rusya topraklarında yapılan arkeolojik araştırma ve bulgulardan iki ülke arasındaki ticarî ilişkilerin çok eskilere dayandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca İslam coğrafyacılarının eserlerinde de Ruslar ile Türkistanlılar arasındaki ticarî ilişkilere geniş yer verilmiştir⁶.

Türkistan tüccarları, Rus pazarlarını keşfedenlerin başında gelirler. Rus tarihçilerinin bildirdiklerine göre, Türkistan tüccarları, 1364'te Nijniy- Novogorad'da göründüler. Ruslar da Kazan ve Astrahan'ı işgal ederek Rusya ile Türkistan arasındaki ticari münasebetleri geliştirme imkânını buldular. Bu iki memleket arasındaki diplomatik münasebetler ise, ancak XVI. yüzyılda kurulabildi⁷.

Rusların, 16. yüzyılda Asya'ya doğru ilerlemeleri, Kazan, Astrahan ve Sibiry'a işgal etmeleri ile yaklaşık aynı dönemlerde Buhara ve Hive Hanlıkları ile olan resmî ilişkilerinin de başladığı görülür. 1564'te Buhara Hanı II. Abdullah'ın (1557-1598) IV. İvan Grozny'ya (1533-1584) gönderdiği mektuptan, o dönemlerde ticarî ilişkilerin ön planda olduğu anlaşılmaktadır. 1578-1705 yılları arasında çok sayıda Buhara ve Hive elçisi Rusya'ya gitmiş, Rusya elçileri de Hive ve Buhara Hanlıklarına ziyaretlerde bulunmuşlardır⁸.

XVI. yüzyıl boyunca Türkistan'dan Rusya'ya, 16 diplomatik heyet gitti. Rusya'dan da Türkistan'a 9 diplomatik heyet gönderildi. Türkistan heyetinin başlıca görevleri, ticari politikadan ibaretti. Fakat Rus misyonunun, ticari meseleler yanında, politik bir görevleri de vardı. Mesela, Buhara ve Hive'ye giden Rus heyetine verilen talimatın metni şöyle idi: "Ziyaret edilen memleketin politikası, ekonomisi, askeri durumu ve komşu memleketlere giden yollar hakkında bilgi toplamaktır".

I. Petro, Türkistan ve Hindistan'a bilhassa önem veriyordu. I. Petro, elçisi FlorioBenevini'yi 1718'de vazife olarak Buhara'ya gönderdi. Görevi:

"Yol boyunca bütün şehirleri tetkik etmek, Hazar Denizi'ne dökülen nehirleri incelemek, Buhara Hanı'nın askeri kuvvetini, yerleşme yerlerini, kaleleri, limanları ve silah durumunu tespit etmek. Ayrıca Buhara'nın komşu Asya devletleri ve Türkiye ile ne gibi ilişkileri olduğunu öğrenmek, Han'ın tebaası karşısında yeteri kadar güçlü olup olmadığını ve Rusya'nın yardımına ihtiyacı olup olmadığını öğrenmekti". Rus ticaret ve diplomatik misyonları, Türkistan'ın, ele geçirilebilmesi için "olgun" bir duruma gelmesine kadar çalışmalar bu tarzda devam etti. Rus misyonlarının, askeri istila öncesi, kendilerine has hüneryardımları vardı. Bunlar, uydurma

² Mehmet Saray, Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti İle Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 2-3.

³ Alaeddin Yalçınkaya, "Pan-İslamizm Tartışmaları Işığında Türkistan (1864-1922)", Doktora Tezi, İstanbul 1994, s. 37.

⁴ Fazıl Ahmed Burget, "Türkistan Milli Mücadelesi ve Sonrasında Afganistan Türkleri", Master Tezi, Ankara 2004, s. 41.

⁵ Baymirza Hayit, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Otağ Yayınları, Ankara, 1975, s. 43.

⁶ Kishimjan Eshenkulova, "Modern Bilimlerin Türkistan'a Girişi (1800-1917)", Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 17.

⁷ Baymirza Hayit, Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 43

⁸ Kishimjan Eshenkulova, "Modern Bilimlerin Türkistan'a Girişi (1800-1917)", Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 17-18

“itimada şayan haberlerle”, hükümdarlarla kabilelerin arasına nifak sokmak, rüşvet vermek, tehditler, iltifat ve baştan çıkarmalar şeklindeki tekliflerdi. Halbuki Türkistan Rusya hücumundan önce tatlı bir uykuya dalmıştı. Türkistan hükümetleri, Rusya da dahil, komşu devletlerin niyet ve maksatları hakkında bilgi toplamak hususunda düşünmüyorlar, fakat “düşmanla ancak er meydanında karşılaşmak” gibi çoktan beri eskilmiş fikirlere sahip bulunuyorlardı. Türkistan hükümdarları, dış siyasete çok az önem veriyorlardı. Daha ziyade iç problemlerle uğraşırlardı. Cengiz Han ile Timur devrinde, devletin en önemli vazifelerinden biri olan İstihbarat gayri ahlak iş olarak telakki ediliyor ve bu sebepten, Rusya'nın niyetini zamanında öğrenmeye, kimse gerek duymuyordu. Bundan dolayıdır ki, Rusya, Türkistan'ı istila için, düşmanlığında şüphe uyandırmadan, maksadını ustaca gizleme fırsatı buldu ve her defasında, “normal ticari münasebetlerin tesisi” bahanesiyle, Türkistan'a girdiler⁹.

3. İSTİLADAN ÖNCE, RUSYA'NIN TÜRKİSTAN'A GÖNDERİLE ASKERİ KEŞİF KOLLARI

Rusya, her ne kadar XVI. yüzyıldan beri, Sibirya yolu ile Çin'e, Türkistan yolu ile Hindistan'a ve Kafkaslar yolu ile İran ve Türkiye'ye ulaşmak çabası içinde idi ise de, XVII. yüzyılın başlangıcına kadar, Türkistan'a karşı doğrudan doğruya askeri bir saldırıya geçemedi.

I. Petro zamanında Türkistan'a gönderilen askeri keşif heyetleri, Rusya'nın belli başlı gayelerinden ibaret idi. Astrahan valisi, 1713'te Astrahan'a gelen Türkmen tüccarı Hoca Nefes'in verdiği bilgiye dayanarak I. Petro, Hazar Denizi'nin bir zamanlar Amu Derya mecrası yolu ile Aral Gölü'ne bağlı olduğunu, ve şimdi Amu Derya'nın aşağı mecrasında ve Yarkent civarında zengin altın kaynakları bulunduğunu bildirdi. Bu ihbarından dolayı Hoca Nefes'e “Rus Baronu” ünvanı verilmişti. Altın açgözlüsü I. Petro'nun altın aramak için, askeri bir keşif gezisi tertip etmekten başka, daha acele bir işi yoktu. O, 22 Mayıs 1714 yılında Buhholz'a, Tobol ve İrtiş Nehirleri yolu ile Yarkent'e gitmesini emrini verdi¹⁰. Ancak Kalmukların karşı koyması ve Rus ordusunda yayılan salgın hastalık dolayısıyla hedefe ulaşamadı. 1719 ve 1720 yıllarında Rus orduları tekrar sefere başladılar. Kalmukların karşı koymasına rağmen İrtiş nehrinin yukarı kısımlarına doğru ilerlediler. Türkistan seferleri sırasında 1716'da Omsk, 1718'de Semipalatinsk, 1719'da Ust-Kamenogorsk kaleleri yapıldı. Çar'ın orduları ele geçirdikleri yerlerde kaleler inşa ederek kalıcı olmaya çalışıyorlardı. Böylece Rus birlikleri kuzeyden Türkistan'a doğru ilerlemeye başladılar¹¹.

29 Mayıs 1714'te I. Petro, Hive'ye askeri bir keşif kolu gönderilmesi talimatını vermiştir. Çerkaskiy, 171'den beri I. Petro'nun “Şark Meselesi” danışmanı idi. 28 Eylül 1714'de bu keşif kolu 1900 asker ile Amu Derya istikametinde harekâta geçti. Keşif heyetinin bu öncü kuvvetleri, 25 Nisan 1715'de Mangışlak yarımadasına vardı ve Rus tarihinde ilk defa olarak, Amu Derya aşağı mecrasını araştırdı¹².

Petro döneminde Ruslar, sadece Sibirya tarafından değil, Hazar Denizi üzerinden de Türkistan'a girmeye çalıştılar. 14 Şubat 1716 tarihinde General BekoviçÇerkaskiy'e verilen emirde, Amu Derya nehrinin daha önce Hazar Denizi'ne döküldüğü yerde bir kale yapılması, Hive Hanı'nın Rus himayesine alınması için çaba sarf edilmesi ve ondan Sirderya boyunca altın aranması için izin alınması istendi. Böylece I. Petro zamanında Rusya, Türkistan bölgesine hem Sibirya, hem de Hazar Denizi tarafından girmek için aktif faaliyete başlamış oldu¹³.

1716'nın ilkbaharında, 6565 askerden ibaret bir keşif kolu, 31 mühendis ve 50 sivil memur, 138 gemi ile Hive istikametinde harekete geçti. Keşif kolu, Hive'ye varmadan önce Hive Hanı'nın Kalmuk Hanı Ayuku Han tarafından ikaz edilmesi, tarihin bir cilvesi idi. 1717 yılından beri 122 yıl geçtikten sonra, Rus yönetimi, 1839'da Hive'ye karşı yeniden kuvvet kullanmaya, yani Hanlığı etmeye karar verdi.

Rus birlikleri, Hive birlikleri ile ilk defa 1 Aralık 1839'da Üst Yurt bozkırında Beş TumakVahası'nda karşılaştılar. İlk muharebe, 5 Aralık 1839'da Aralık 1839'da yapıldı. Ruslar bu muharebeyi kaybettiler. İkinci mağlubiyetlerinden sonra Ruslar, dikkatli hareket etmek zorunda kaldılar. 1852'ye kadar, Hive veya Hokand'a karşı büyük askeri hareketlerden kaçındılar. Çatışmalar, daha çok sınır şehirleri ile köylere münhasır kaldı. Buna rağmen, 1852'ye kadar Rusya, Sir Derya'nın aşağı mecrasında mevkiini muhafaza etmeye muvaffak oldu¹⁴.

⁹ Baymirza Hayit, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Otağ Yayınları, Ankara, 1975, s. 44-45.

¹⁰ Baymirza Hayit, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Otağ Yayınları, Ankara, 1975, s. 45-46.

¹¹ Hayri Çapraz, “Çarlık Rusya'sının Türkistan'da Hâkimiyet Kurması”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Derneği”, Sayı: 24, Ankara 2011, s. 54.

¹² Baymirza Hayit, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Otağ Yayınları, Ankara, 1975, s. 46.

¹³ Hayri Çapraz, “Çarlık Rusya'sının Türkistan'da Hâkimiyet Kurması”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Derneği”, Sayı: 24, Ankara 2011, s. 54.

¹⁴ Baymirza Hayit, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Otağ Yayınları, Ankara, 1975, s. 48-49

Çariçe II. Katerina zamanında (1762-1792) Kazakların Küçük Orda bölgesinde, imparatorluk kanunlarının uygulanması için harekete geçildi. Bu politika, Orda Han'ının otoritesinin kaldırılması ve bölgenin bir Eyalet idaresine (guberniya) dönüştürülmesi yönünde bir adımdı. Ancak uygulama başarısız oldu. Eski kanunlarla ve yönetimle idare devam etti¹⁵.

4. TÜRKİSTAN SINIRI BOYUNCA RUS ASKERİ HATLARI

Çarlık Rusya'sı, özellikle Tatarların baskısından kurtulduktan sonra, XVIII. yüzyıldan itibaren Sibiry ve Orta Asya'ya açılma politikası gütmeye başlamıştır. Bu politikanın altında, henüz bir devlet kimliği kazanamamış olan Türkmen hanlıkları da yer almaktaydı. Asıl amaç, Türkmenler üzerinde ekonomik ve siyasi bir baskı oluşturmaktır. Diğer taraftan bu dönemde Asya'nın güneyinde İngilizler, Türkistan'ın doğusundan itibaren ise Çin'in artan bir baskısı söz konusuydu. Rusların amacı, hem kendi politik ve ekonomik hedeflerini yerine getirmek hem de gelecekte kendi bağımsızlığını tehdit edebilecek olan yayılmacı Çin ve İngiliz tehlikesine karşı gerekli tedbirleri almaktır. Bu sebeple özellikle, Türkistan bölgesindeki Kazak ve Türkmen sahalarına otoriter komutanlar ve valiler atamışlardır. Çünkü bu bölgede sınır boylarında yaşayan halklar uzun yıllar çeşitli savaşlara katılarak, belli bir disiplin altında savaşçı bir kimlik kazanmışlardır. Bundan dolayı da kendilerini çok iyi savunmaktaydılar. Bu durumun farkında olan Çar idaresi, özellikle Türkistan bölgesine gönderdikleri komutan ve askerlerin seçiminde dikkatli olmuşlardır¹⁶.

1722 yılında I. Petro, "Kırgızlar Ordaları, bütün Asya memleketlerinin anahtar kapısıdır. Bu yüzden, bu Ordalar, Rus himayesi altına alınmalı ki, bunlar vasıtasıyla diğer bütün Asya memleketleriyle irtibat kurulabilsin ve Rusya için faydalı ve uygun tedbirler alınabilsin" demiştir. 1734'te Rus himayesi, Küçük Cüz üzerinde genişletildi. Sözde, bu bozkır devletini himaye etmek için Rusya, bir kalenin inşası için uygun bir mevki arıyordu. 1734-37 yıllarında Ural ve Or Nehirlerine, İvan Kirilov'un idaresinde askeri bir keşif kolu gönderildi. Kale inşaatı talimatında, Or Nehri'nin Talkala köyünde bir kale-şehir inşa edilmesi, Or Nehri civarında tabii kaynakların araştırılması ve Aral Gölü'nde bir liman yapılarak askerlerin buraya yerleştirilmesi emirleri yer almıştı.

18 Mayıs 1734 tarihli, Çariçe Annaİvanovna'nın keşif heyetine verdiği talimatı gereğince, Kazaklara, Ural Nehri'ni geçmeleri için müsaade verilmeyecekti. Deniz subaylarının, kartografların, mühendislerin vs. iştirak ettiği bir keşif kolu, 15 Haziran 1734'de, yola çıktı ve 15 Ağustos 1734'te Or Nehri'ne vasil oldu. Askerler, kale inşasına başladı. Tatişçevkomutasındaki askerler, Temmuz 1738'de, "Orenburg" kalesine yerleştiler. Daha sonraki devirlerde bu Orenburg, Türkistan'ın işgalinde, bir hareket noktası olarak bilhassa rol oynadı. 1759 yılına kadar 23'ü doğrudan doğruya Türkistan sınırında olmak üzere, 88 kaleyi kapsıyordu.

Rusya, Hokand Hanlığının istilasına başlamadan önce Orenburg ve Sibiry Hattı'nda 141'den fazla kaleye sahipti. 1855 yılında Orenburg Hattı'nda, hepsi Türkistan'a karşı yöneltilmiş, 10 süvari alayı ve 1867'de 12 süvari alayı, 9 topçu taburu ve 6 Kazaçık alayı, bulunuyordu. Sibiry Hattı, 1854'te İli Nehri'ne kadar uzatıldı. Müstahkem hatların tesisi yanında Aral Gölü'nün ve Sir Derya'nın aşağı mecrasının kartografya işlerine de ehemmiyet verildi ve 1855'te işler tamamlandı.

Kırım Harbi'nden sonra Rusya, dış ve askeri siyasetini tamamen değiştirdi. Gerçekten "Rusya'nın Kırım Harbi'ndeki mağlubiyeti, Rusya'nın, dış siyasetinin ağırlık merkezini Balkanlardan ve Yakın Doğu'dan, öncelik Orta Asya'ya kaydırmasına vesile oldu". Böylece Türkistan, Rusya'nın beynelmilel politikasının kurbanı durumuna düştü. 1853'te Ruslar, Hakand Hanlığına ait Ak Mescid Kalesini aldılar. Bu olay Rusya'nın bundan böyle yoğun bir şekilde Türkistan üzerine yürümesine devam etmesi noktasında cesaret verdi. Umumi bir taarruza geçene kadar Rusya, Türkistan'ın bozkırlarında, hâkimiyetini emniyet altına almaya uğraştı¹⁷.

5. RUSYA İLE TÜRKİSTAN ARASINDAKİ SAVAŞ

5.1. Rusların, Türkistan'ı İşgal İçin Bozkır Bölgesi'nden Başladıkları Hazırlıklar

Rusya, Küçük ve Ulu Cüz'ü ilhak etmek suretiyle ilk fetih maksadına ermiş oldu. Fakat hem nüfus yoğunluğunun hem de kültür seviyesinin yüksek olduğu Türkistan şehirlerini, Sibiry'da uyguladığı metotlarla işgal edemedi. Bu sebepten üç Hanlığa karşı Buhara, Hokand ve Hive savaş hazırlıkları yapmak zorunda idi¹⁸.

¹⁵ Hayri Çapraz, "Çarlık Rusya'sının Türkistan'da Hâkimiyet Kurması", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Derneği", Sayı: 24, Ankara 2011, s. 55

¹⁶ İhsan Kalenderoğlu, "Sovyetler Birliği Döneminde Türkistan'da Folklor Politikaları Ve Çabaları (1917-1954)", Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 12.

¹⁷ Baymirza Hayit, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Otağ Yayınları, Ankara, 1975, s. 49-51

¹⁸ Baymirza Hayit, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Otağ Yayınları, Ankara, 1975, s. 63

Ruslar Hokandlıların kurduğu Kazalinsk kalesini 1846'da almışlar. Buraya kadar görüleceği gibi Ruslar, Türkistan memleketine ağır yaklaşmaktadır. Ruslar 1847'de Sir Derya deltasında Aralsk kalesini inşa etmişlerdir¹⁹.

Türkistan'ın bozkır bölgesinde, müstahkem mevkiilerin yapımına devam edildi. 1845 yılında, Irgız ve Turgay Nehirleri boyunca kaleler inşa edilmeye başlandı. 1847 yılında Kopal istihkâmı ve Srgiopal'daKazaçık istasyonu meydana getirildi. 1848'de Kara-Butak ve Kos-Aral limanlarını kurmuşlardı. Aynı yılda iki Rus harp gemisi, Aral Gölü'ne indirildi. 1852'de Rusya, Hakand Hanlığının doğrudan doğruya komşu oldu. Ruslar, Sır Derya'nın aşağı mecrasında, Çu ve İli Nehirlerinin yukarı kısımlarına kadar mevkiilerini ikmal ettikten sonra, müstahkem bir şehir olan Akmesicid'i işgal etmek için hazırlıklara başladılar. Maksatları, burada itibaren, Hokand Hanlığının hâkimiyet altına alınmasını hızlandıracak olan, Sır Derya boyunca hareket karargâhları kurmak.

Rus yönetimi, Türkistan'a karşı tutumundan, Türkistan pazarlarına tamamen hakim olmak ve İngiltere'nin Türkistan dahilinde muhtemel bir nüfuzunun bertaraf etmek gibi, iki ana problemi çözmeye uğraşıyordu. Rusya'nın Avrupa'daki zayıf durumu, Asya'da fazla bir mana ifade etmiyordu. Çünkü Türkistan devletleri, Rusya'nın üstün kuvveti ve silah tekniği ile boy ölçüşebilecek durumda değildi. Bu yüzden Rusya Hokand Hanlığı ile de bir harbi göze aldı. Rus yönetiminin stratejik bir çözüm yolu vardı. Önce bir yoklamalı, küçük bir muharebe yapmalı, muvaffakiyet halinde bölgeleri işgal etmek, ancak bundan sonra, daha geniş seferlere geçilmeliydi²⁰.

1834 ile 1853 yılları arasında Rusya, Asya sınırlarının sağlamaştırılması ve genişletilmesi için çalışmış, hükümet bilinçli ve tutarlı bir şekilde bütün önlemleri almıştı. Ruslar bölgede askeri diplomatik, istihbarat ve bilimsel araştırmaları sürdürmüştür. Bütün bunların sonucu olarak 1865 yılında Taşkent, 1873'de Buhara ve Hive hanlıkları Rus hâkimiyeti altına alınmış ve 1876'da ise Hokand Hanlığının varlığına son verilmiştir. Böylelikle Rusların Batı Türkistan'ı işgalleri büyük oranda tamamlanmıştır²¹.

5.2. Rusya İle Hokand Hanlığı Arasında Muharebe

1710-1876 yılları arasında başşehir Hokand olmak üzere Fergana bölgesinde hüküm süren bir devlet²² 18. yüzyıla geldiğimizde Maverâünnehir Özbeklerinin bir kez daha kendi içerisinde bölündüğünü görüyoruz. 1710 tarihinde Ming kabilesine bağlı Şahrüh Han Fergana bölgesini ele geçirip hâkimiyetini ilan eder. Böylece "Hokand Hanlığı" olarak tanınan yeni bir Özbek hanlığı ortaya çıkar. 1728 yılında Şahrüh Han'ın ölümü üzerine yerine Abdürrahim Han geçer²³.

Abdürrahim Bey zamanının en önemli özelliği Hokand ordusunun güçlenmesi olmuştur. Abdürrahim Bey, orduda onbaşı, yüzbaşı, binbaşı rütbelerini oluşturmuş ve onlara maaş bağlamıştır. Barış zamanlarında ordunun yarısı muntazaman hizmetlerine devam ederken, diğer yarısı da çiftçilik, zanaatkarlık gibi işlerle meşgul olmuştur. Ayrıca yine bu dönemde Hokand ordusundaki asker sayısının arttığı da bilinmektedir²⁴.

Rus askeri yönetimi, 1852'de bir kartograf heyetini Akmesicid'e gönderdi. 18 Nisanda Albay Blaramberg, 600 piyade, 200 süvari ve 15 top ile birlikte Akmesicid kalesinin surları önünde görüldü. Bu birliklerin saldırısı Hokand muharrirleri tarafından geri püskürtüldü. Rusların, 1250 süvari, 4 topçu taburu ve 36 top ile yaptıkları ikinci bir hücum da savuşturuldu. Bundan sonra Ruslar, her ne pahasına olursa olsun şehri ele geçirmek için gayretlerini yoğunlaştırdılar. Bunun için bir yıl kadar hazırlık yaptılar.

3 Temmuz 1853'te Perovskiy komutanlığı altındaki Rus birlikleri 2500 asker, 12 Kazakçık bölüğü, 52 gemi ve 36 top, kaleyi kuşattılar. Kalede sadece 20 Hokand askeri, 280 sivil (erkek), 83 (kadın) ve 65 çocuk bulunuyordu. Rus Generali Kalenin teslim etmesini istedi, Hokand Kumandanı şöyle cevap verdi: "Barut Boynuzlarında bir tek barut tanesi ve sokaklarda bir toprak parçası bulunduğu müddetçe harp edeceğiz". 27 Temmuz 1853'te Ruslar, kalenin surlarını berhava ettiler. Kale kumandanı, 206 erkek ve kadınlar öldürüldü. Diğerleri yaralandı ve esir edildiler. Akmesicid'in işgali Türkistan'ın Rus yayılma siyasetine yeni bir dönem getirdi. Rus yönetiminin, Türkistan'ın ilhak için yeni adımlar atma cesareti verdi²⁵.

¹⁹ Mustafa Aydın, "Batı Türkistan'da Yer Adları", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989, s. 20.

²⁰ Baymirza Hayit, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Otağ Yayınları, Ankara, 1975, s. 63-65

²¹ Bekir Biçer, "Seyyahların Gözüyle Türkistan'ın İstilasını", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 10, Denizli 2011, s. 132.

²² Enver Konukçu, İslam Ansiklopedisi, TDV, Cilt: 18, s. 215.

²³ Gülay Karadağ, "Avrupalı Gezginlerin Seyahatnamelerine Göre 19. Yüzyılda Batı Türkistan Hanlıkları", Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2006, s. 74.

²⁴ Erhan Yoska, "Muhammed Ali Han Dönemi (1822-1842) Hokand Hanlığı-Osmanlı Devleti İlişkileri", HistoryStudies, Volume 3/3 2011, s.396

²⁵ Baymirza Hayit, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Otağ Yayınları, Ankara, 1975, s. 65-66

Çar 23 Aralık 1862'de Suzak, Evliya Ata, Türkistan ve Çimkent'in işgali için Hokand Hanlığına karşı askeri harekât planını onayladı. Rus planına göre, Akmescit ile Suzak arasındaki ulaşım yönünden, Türkistan şehri bilhassa önemliydi. Hücumcu Ruslar ve müdafaacıKokandlılar 1864'te pek şiddetli bir şekilde karşı karşıya geldiler. Verevkin'in birlikleri, Türkistan'ı kuşattılar. Çarpışmaların hüküm sürdüğü bir anda, şehrin belediye reisi Canti-Utep, hıyanet ederek 15 Haziranda şehrin anahtarlarını Verevkin'e teslim etti.

Hokandordusu, Hocent ve Ora Tepe için şimdi Buhara ile savaşa girdi. Bu yüzden, Hokand ordusu iki cephede birden çarpışmak zorunda kaldı. Çimkent'te Nur Muhammed, 6000 asker ile kale kumandanı olarak kaldı. 3 Eylül 1864'te Rus birlikleri 10,5 bölük 2,5 Kazakçık yüzler bölüğü ve 18 top ile Hokand ile Buhara arasındaki savaş durumundan istifade ederek 18 gün aralıksız kanlı savaş devam etti. Ruslar savaşı kazanarak 22 Eylülde şehir işgal etiler.

Türkistan'ı istila etmek için Rusya'nın askeri teşebbüsleri yanında, dış siyaseti ile ilgili olan teşebbüsleri de mühimdir. 21 Kasım 1864'te, Rus Başbakanı Gorçakov bütün Avrupa devletlerine sözü bir nota göndermek suretiyle Türkistan'ı işgal niyetlerini bildirdi. Hokand Hanlığının geriye kalan hakimiyet bölgesinde, halkın arasında birliğin tamamen kaybolduğu bir safhada, Rus yönetimi Hanlığı tamamen parçalamak için planlarını tamamladı. Ruslar, Ağustos 1876'da Kurgan'da daha sonra Pamir seferinde 1894-95 yıllarında önemli bir rol oynayan bir garnizon kurdular. Onlar bundan sonra Buhara Emirliği'nin himayesinde olan yarı bağımsız Karatekin Prenslığı'nin sınırlarını ulaştılar. Ruslar şimdi Karatekin bölgesine doğrudan doğruya nüfus etmeğe teşebbüs ettiler. Rusların Hokand Hanlığını işgal etmek yoluyla ortadan kaldırmaları ve Altay bölgesi ile Tien-Şan havzasının batı kısımları kadar nüfus etmeleri ile 1853'ten 1876'ya kadar, Türkistan'ın en büyük bölgesinde devam eden 23 yıllık korkunç bir savaş dönemi bitti. Hanlık, sayıca az olan nüfus yüzünden, nüfusu sayıca üstün olan Ruslara ve Rus olmayan milletlerin saflarından hizmetlerinde onlara karşı uzun müddet dayanamadı. Harp esnasında Hanlık 2.121.000 kişiden ibaret bir nüfusa sahipti. Bunların 1.521.000'i 1876'ya kadar Rusya boyunduruğu altına alındı. Halkın geri kalan kısmı ise, 1868'den 1876'ya kadar yapılan savaşa katılmıştı²⁶. 2 Mart 1867'da Hokand Hanlığı resmen ortadan kaldırılmıştı²⁷.

5.3. Rusya İle Buhara Emirliği Arasındaki Savaş

Buhara Hanlığı, Türkistan Hanlıkları içerisinde en eski ve en güçlü Hanlık idi. Buhara, yüzyıllardan beri, İslam Dünyasının önemli bir eğitim ve kültür merkezi olmuştur²⁸.

Buhara Emirliği ekonomisini esaslı olan ziraat ve sanayi geleneksel ilkel yöntemlerle yapılmakta, bir başka deyişle, "makine gücü yerine kol gücüne" dayanmakta, bu da ülkeyi geri bırakmaktadır²⁹.

Rus diplomasisi, Taşkent'in istilasına kadar önce Hive Hanlığı ve sonra Hokand Hanlığı ile olan hesaplaşmalarında, Buhara'yı imkân nispetinde tarafsız tutmaya çalıştı. Rusya, Buhara'yı ticaret ortağı olarak kabul ediyordu. Çünkü Buhara'nın hammaddeleri önemliydi. 1839 yılında Rusya'ya Buhara'dan 2.513.912; 1840 yılın da 3.283.654 ruble değerinde mal ihraç edildi. Aynı zamanda Buhara, Kabil, Keşmir ve Herat'a gönderilen Rus mallarının bir geçit yeri idi. Daha 1846 yılında Petersburg'da siyasi bakımda Buhara'nın Rusya için tehlikeli olmadığı fikri hâkimdi. Fakat Taşkent'in işgalinden sora Rusya, Buhara Hanlığın siyasetini tamamen değiştirdi³⁰.

Ruslar, Buhara sınırında Sır Derya'da ilerlemeye uğraşıyordu. Buhara, buna karşı harekete başladı. Rus ve Buhara birlikleri arasında ilk çarpışma, Eylül 1865'te Çırçık Irmağı'nda oldu. Buhara'nın bu bölgedeki valisi Rüstem Bey, savaşı kaybetti. Ruslar da fazla ilerlemeye cesaret edemediler. Sadece Piskent'i işgal ettiler. Ruslar 5 Mayıs 1866'da Buhara karşı saldırıya geçtiler. Buhara 5000 şehit vererek savaşı kaybetti. Ruslar 7 Eylülde Ora Tepe kalesini kuşattılar, bu savaştan sonra Ruslar, Yangi

Kurgan kalesini de kolaylıkla işgal ettiler. 2 Mayıs 1868'de, Rus birlikleri Semerkand'ı işgal ettiler. 18 Mayıs Katta-Kurganı işgal ettiler. Nihayet Mayıs 1868'de bir sulh antlaşması yapıldı.

23 Haziran 1868'de Emirlik ile Türkistan Genel Valiliği arasında bir barış anlaşması imzalandı. Bu anlaşma gereğince: Emir, Hocent, Ora Tepe ve Cizzak şehirlerini Ruslara terk edecek: savaş tazminatı olarak 500.000 tilla ödeyecek ve Katta-Kurganın batısına kadar olan sınırı tanıyacaktı. Ruslar ise savaş tazminatı ödenince, Semerkand ile Katta-Kurganı Emirliğe geri vereceklerdi. Emir, talep edilen savaş tazminatını 1870'e kadar ödedyse de Ruslar, zikredilen şehirleri Buhara Emirliği'ne geri vermediler.

²⁶ Baymirza Hayit, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Otağ Yayınları, Ankara, 1975, s. 71-92

²⁷ Alaeddin Yalçınkaya, "Pan-İslamizm Tartışmaları Işığında Türkistan (1864-1922)", Doktora Tezi, İstanbul 1994, s. 62

²⁸ A. AhatAndican, Cedidizm'de Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi, Emre Yayınları, İstanbul 2003, s. 73.

²⁹ Seyfettin Erşahin, "Fırat'ın Türkistan için II. Meşrutiyet MahrecliTeccid Teklifi Üzerine", Bilgi, Sayı 47, Güz 2008, s. 30.

³⁰ Baymirza Hayit, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Otağ Yayınları, Ankara, 1975, s. 92

Rusya 1873'de Buhara Emirliği'ni yeni bir anlaşma yapmaya zorladı. 28 Eylül 1873'de, iki devlet arasında 18 maddelik bir anlaşma imzalandı. Rusya, Semerkand ve çevresinin kendine terkedilmesini, Buhara'nın bağımsız bir dış politika takip edemeyeceğini, Rusya'nın Buhara'da ticari serbestiden her bakımdan faydalanacağını ve burada bir Rus siyasi komisyonu bulundurabileceğini, Buhara'ya dikte etti. Bu suretle Buhara Emirliği Rusya kontrolü altına alındı. Emir, Buhara'nın küçük sınırları içindeki millete hükmediyor, Rusya da Türkistan Genel Valisi vasıtasıyla Emir'e hükmediyordu. Buhara 1873'ten Mart 1918'de Sovyet rejimi tarafından istiklali tanınmaya kadar tam 45 yıl Rusya'nın himayesine bağlı kaldı. Bu devirde, Emirliğin devlet varlığı, şeklen devam etti ise de onun siyasetini Rusya tayin etti³¹.

5.4. Rusya İle Hive Hanlığı Arasındaki Savaş

18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başında Hive, Orta Asya'daki bağımsız üç hanlıktan biridir. Gerek tarihi yükselişinde, gerek medeni hayatında ve gerekse edebi muhiti açısından diğer hanlıklardan farklılıklar arz etmektedir³².

Hive'nin iktisadi hayatı umumiyetle tarıma, hayvancılığa ve bunların ürünlerinin işlenmesinden ileri gelen iş kollarına dayanıyordu. Öte yandan Hive daima canlı bir ticaret hayatına sahip olmuştur. Çin'den ve Hindistan'dan gelen ticaret kervanları Türkistan'ın diğer merkezlerine olduğu gibi Hive'ye de uğrar, mallarını Hive halıları ve Hive'ye İran'dan ve Rusya'dan gelen diğer mallarla değiştirip ülkelerine dönerlerdi. Bazen de bu ülkelerin kervanları Hive hükümetine vergi ödeyerek Hive üzerinden Çin'e, Hindistan'a, İran'a ve Rusya'ya giderlerdi. İç karışıklıklar ve komşu ülkelerle vuku bulan savaşlar esnasında bu ticaret durma noktasına kadar gelmiştir.

Sovyet ihtilaline kadar Orta Asya Müslümanlarının önemli dinî merkezlerinden biri olan Hive'de doksan dört cami ve altmış üç medrese bulunmaktaydı. 1924'ten sonra medreselerin tamamı ve camilerin büyük bir kısmı kapatıldı. Şehir Sovyet idaresi döneminde fazla gelişemedi, buna rağmen pamuklu sanayi merkezi olarak önemini korudu³³.

Rusya'nın Türkistan hanlıkları üzerinde siyasi etkisinin güçlü olması hakkında Vambery şunları yazmaktadır: "Rusya, hanlıklar ile olan geniş çaplı alışveriş faaliyetleri sayesinde bunlar üzerindeki siyasi gücünü ve baskısını da arttırmıştır. Rusya'nın asıl amacı bu hanlıkları, toprakları arasına katmaktır. Şu anda Türkistan hanlıkları Rus kraliçeliğinin eksik bir parçası olarak görülmektedir"³⁴.

Ruslar Hokand ve Buhara Emirliği ile yaptıkları savaşlarda galip çıktuktan sonra, daha I. Petro zamanında kalma, Hive Hanlığının istilasını ait planı ele alındı. 1717'de Rus Çarı'nın isteği boyun eğmedi diye Hive'yi cezalandırmak için Rusya, 1717'den 1873'e kadar, 156 yıldan fazla beklemek zorunda kaldı. Hive'yi ele geçirmek veya tehdit etmek suretiyle Rusya, Amu Derya'ya geçit temin etmek amacıyla idi. Hive kafa tuttu, 1839-40'ta başarısızlığa uğrayan cezalandırma seferiden sonra 1854'ün İlkbaharında Rus yönetimi, Petrovskiy'nin idaresinde 17000 askerin Hive'ye yürümesini emretti. Bunlar Aral Gölü'nde yenildiler ve bir anlaşması ile geri çekilmek zorunda kaldılar.

5 Kasım 1869'da, Albay Stoletov komutasındaki Rus askerleri, Kızıl-Suv'a çıktılar ve burada deniz kuvvetlerini toplamaya devam ettiler.

18 Ocak 1870'den vonKaufman, Hive Hanı'na bir ticari nakliyat limanı kurmak üzere Kızıl-Suv'a çıkartma yapıldığını bildiren bir mektup yazdı. 25 Şubat 1870'de HiveDivanbeyicevabında, Rusya'nın bu adımını ordu sevkıyatı ve kale inşaatı reddettiğini ve bu tedbirler yabancılara ait yerleri cebren ele geçirme olarak saydığını bildirdi. Ruslar ise ticaret yolları aramayıp, Türkistan'da hakimiyetlerini sağlamlaştırmak için, askeri bir amaç güdüyorlardı. Ruslar İngiltere ve İran ile bir tarafsız anlaşma yaparak, dış siyaset bakımından kendini emniyete aldıktan sonra, Şubat 1873'te Hive'ye birkaç yönden saldırıya geçti. Rus kaynaklarına göre Hive seferine 13000'den fazla asker katılmıştı³⁵.

Hive Hanlığı böyle bir genel taarruza karşı başarı bir savunma yapacak durumda değildi. Polis kuvvetleri dışında Hive'nin topu topuna 1500 kadar nizami askeri vardı. Nüfus sayısı da 500.000 geçiyordu. Bu halde ile Hive, gönüllüleri şuur ve azim sahibi vatandaşlarını Rusya'nın genel istilasına karşı haber sevk etmek suretiyle üç aydan fazla savunmaya devam etti. Sürekli çatışmalardan sonra 29 Mayıs 1873'te, 291'i subay olmak üzere 6.965 Rus askeri Hive şehrine girdi. Han'ın Hive'de 300'den fazla askeri yoktu. Şehir teslim olmak zorun

³¹ Baymirza Hayit, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Otağ Yayınları, Ankara, 1975, s. 93-100

³² Pınar Gümüş, "18. - 19. yüzyılda Yaşayan Türkistanlı Kadın Şairler (Hokand ve HarezmŞaireleri)", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 115.

³³ Mehmet Saray, İslam Ansiklopedisi, TDV, Cilt: 18, s. 170.

³⁴ Salih Yılmaz, Belleten, Türk Tarih Kurumu, Cilt LXIX, Ankara 2005, s. 625

³⁵ Baymirza Hayit, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Otağ Yayınları, Ankara, 1975, s. 100-102

kaldı, 2 Haziranda Hive Hanı Buhara Han, Kaufman'ın huzuruna çıkarak kapitülasyon şartlarını kabul etti. Bununla Rusya bir askeri sefere istinaden, 1715'ten beri peşine düşmüş olduğu tarihi hedefine 1873'te ermiş oldu. Nihayet "yüzyıllarca süren seki Hive Probleminin çözümü"ne ait şeref von Kaufman'ın olmuştu³⁶.

5.5. Rus İstilasına Karşı Türkmenlerin Direnişi Göktepe Savaşı (1879)

Üç merkezi Hanlığı almakla yetinmeyen Rusya, Orta Asya'nın Ahal bölgesini de ele geçirmeyi planladılar. Çünkü Ahal bölgesi küçük olmasına rağmen stratejik ve ticari merkezlerden biriydi. Rusların Ahal şehrini işgal etmek suretiyle burayı daha önce kumuş oldukları Zakaspi (Kızıl su) ordu birliğinin komutanlığına katmak istiyorlardı³⁷. 12 Mayıs 1877'de Nur Verdi Han kumandasındaki Türkmen kuvvetleriyle Rus birlikleri arasında ilk ciddi muharebe Kızılrvat'ta meydana geldi. Çarpışma üstün topçu ve mitralyöz ateşine sahip Rusların galibiyetiyle sonuçlandı³⁸. 1877 ve 1878 yıllarında şehri halkı ile Ruslar arasında küçük çapta çarpışmalar vuku buldu ve Ruslar bazı köy-kasabaları işgal ettiler.

Ahal'a şehrine karşı yürütülen bu askeri faaliyetlerden bir netice elde edilememesi üzerine Çar II. Aleksandr bölgeyi ele geçirmek için büyük bir askeri kuvvet gönderdi. İlk yürüyüş diye isimlendirilen bu seferde ordunun başına Rus-Türk savaşlarında ün kazanmış olan Lazarev getirildi. Rus ordusu Ahal'ı işgal etmek için Hazar'dan, Merv'i işgal etmek için de Amu Derya tarafından saldırı yapacağı şeklinde beyanlar dağıttı. Fakat buradaki esas amaç Merv'deki Türkmenlerin Ahal şehrine yardıma gelmelerini önlemek içindi. Merv'deki Türkmenler de bu oyuna geldiler ve Ahal şehrine az sayıda insan yardım gitti. Geride kalan ise Merv'i savunmak için kaldılar.

Rusların Ahal'a doğru hızlı yürüyüşleri Türkmenleri zor duruma bıraktı. Türkmenler bu saldırı karşısında ne yapılması gerektiği üzerine toplandılar. Görüşmeler neticesinde bir kale yapıp bu kalede savunma savaşı yapmak üzerinde birleştiler ve topraklarını kanlarının son damlasına kadar savunacaklarına dair yemin ettiler³⁹.

Ruslar Ahal'a yaklaşırken, Türkmenler, ismini bu güne kadar taşıyan Göktepe kalesinin inşasına başladılar. Kalenin yapımı henüz bitmemişken Ruslar kale önüne geldiler⁴⁰. Nihayet Ruslar, 9 Eylül 1879'ın sabahında üç koldan Göktepe üzerine ilerlemeye başladı. Düşmanın hareketini dikkatle takip eden Berdi Murat Han, Kara-Batur komutasındaki süvari kuvvetleri, Rusların mühimmat ve ulaşım vasıtalarını koruyan üçüncü kola taarruz emri verdi. Berdi Murat'ın maksadı, Rusların mühimmat ve ulaşım vasıtalarını yok ederek onlara ağır bir darbe vurmaktı.

Kara-Batur komutasındaki Türkmen süvarileri büyük bir cesaretle düşmanın üçüncü kol'una saldırmış ve hatta ilk saflardaki Kossakları bozarak büyük zayıflık verdirmişlerdir. Fakat tehlikeyi zamanda gören General Borch, emirindeki ikinci kol birlikleri üçüncü kolun imdadına yetişerek onları büyük bir yenilgiden kurtarmıştır. Rus ordusunun iki kolu ile Türkmen süvarilerin arsında başlayan ve iki saate yakın çarpışma sonunda, yine silah üstünlüğüne sahip Rusların galebesiyle neticelenmiştir. Süvarilerinin mühim bir kısmına kaybeden Kara-Batur, geri kalan adamları ile tekrar saldırmış ide de, kendisi şehit düşünce iyice zayıflamış olan kuvvetler dağılarak Göktepe kalesine çekilmişlerdir⁴¹.

Öğleye doğru Türkmenlerin süvari kuvvetlerini bertaraf eden Lomakin ordusu, Göktepe önlerinde mevzilenerken kaleyi derhal bombardımana başladı. Bu korkunç bombardımanın hedefini yalnız müdafilerin bulunduğu Göktepe kalesi değil aynı zamanda kadın ve çocukların bulunduğu Yengi-Şehir de teşkil ediyordu. Bölesine kasıtlı ve insafsız bombardımana, harb tarihinde çok az rastlanmıştır. Göktepe kalesini ve Yengi Şehir kanlı birer harabeye çeviren Rus bombardımanı kısa zamanda binlerce Türkmen'in hayatına son vermiştir.

Nihayet, Türkmenlerin büyük bir kısmını imha ettiği kanaatine varan Lomakin, saat tam 5'de birliklerine genel taarruz emrini verdi. Rus askerleri Göktepe kalesinin harap olmuş birinci surlarından içeri girer girmez, o ana kadar silah yetersizliği yüzünden doğu dürüst savaşamayan ve bu yakın döğüşü bekleyen Türkmenler, bütün güçleriyle üzerine saldırmışlar. Yakın döğüşte fevkalade Rus birliklerini yenerek büyük telef verdirdiler. Kaçan düşmana son ve öldürücü darbeyi vurmak için başta liderleri Berdi Murat Han olmak üzere Türkmenler derhal ileri atıldılar. Türkmenlerin Rus askerlerinin peşinden gelen orduyu gören Polonya asıllı olan topçu yüzbaşısı Makhuki, dört top ile birlikte Türkmenleri top ateşine tutmuştur. Tam isabet alan ve Berdi Murat Han başta olmak üzere pek çok Türkmen'i bir anda paramparça eden bu top ateşi, Türkmenler üzerinde büyük

³⁶ Baymirza Hayit, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Otağ Yayınları, Ankara, 1975, s. 103-105

³⁷ Murat İlliyev, "1873-1924 Döneminde Türkistan Türkmenlerinde Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayat", Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s. 14.

³⁸ Halil Kurt, İslam Ansiklopedisi, TDV, Cilt: 18, s. 602

³⁹ Nargylyç Hojageldiyew, Gökdepe Galasy Gysgaça Taryhy Oçerç, Döredijilik-Önümçilik Birleşigi, Aşabat 1991, s. 2.

⁴⁰ Murat İlliyev, "1873-1924 Döneminde Türkistan Türkmenlerinde Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayat", Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s. 15

⁴¹ Mehmet Saray, Türkmenistan Tarihi, Grafik Yayın, İstanbul 1993, s. 28-29.

bir şaşkınlık yaratı. Bu bir anlık şok ve duraklama Ruslara istediği zamanı kazandırmış ve Türkmenler üzerine yeniden ateş altına almalarına yetmişti. Türkmen kahramanları geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Türkmenleri geri püskürtmelerine rağmen, hale panik içinde bulunan Ruslar da karanlıktan istifade ile kamp yerlerine çekilmişlerdi. Göktepe surları önlerindeki yakın döğüş, Rus askerleri arasında büyük bir korku ve panik yaratmıştı. Bu korku ve panik neticesinde olan Ruslar geceyi her an bir Türkmen baskısı olacak düşüncesiyle uykusuz bir şekilde geçirmişler ve sabahleyin de, geldikleri Hazar kıyılarına hızlı bir şekilde geriye çekilmişlerdir.

Bilhassa silah gücü yönünden fevkalade dengesiz kuvvetler arasında vuku bulan savaşın sonunda, tarafların kayıpları şöyle idi. Ruslar, 185 ölü ve 268 yaralı, Türkmenler 4.000 ölü (çoğunlukla çocuk ve kadınlar) ve bir o kadar da yaralı Göktepe'deki bu Türkmen başarısı Rusların o ana kadar Orta Asya'daki yenilmezlik vasıflarını yıkmış, Rusya'da, Türkistan'da, Avrupa başkentlerinde ve İstanbul'da büyük akisler uyandırmıştır. Gerek Rusya'da ve gerek Avrupa başkentlerinde bu olay tam bir Rus yenilgisi olarak kabul edilirken, İslam ülkelerinde de bir zafer sevinci yaşamış, İstanbul'daki Tercüman-ı Hakikat gazetesi Türkmen zaferi olarak yazılar yazmıştır⁴².

Rusların Türkmenlere mağlup olması İngilizleri bir anlamda sevindirdi. Çünkü Rusların Orta Asya ve Türkmen bölgesini işgal etmesiyle egemenliklerinde olan Hindistan'a saldıracakları ihtimali İngilizleri kuşkulandırdı⁴³.

5.6. II. Göktepe Savaşı ve Rus Vahşeti (1881)

Göktepe mağlubiyeti Rusya'da bilhassa başkent Petersburg'da, büyük tepkilere ve öfkelere yol açmış, bir sene aradan sonra Türkmen istilasına yeniden ve daha ciddi hazırlıklar yapılarak karar verilmiştir. Rus ordusunun başına, Rusya'nın en büyük komutanlarından biri olan addedilen General M.D. Skobelev komutan tayin edilmiştir. Ruslar şu iki sebepten Türkmenlerin istilasını zaruri görüyorlardı:

- ✓ Müstakil bir Türkmenlerin varlığı Orta Asya Hanlıklarının istiklal arzularını daima kamçılıyan bir unsur olarak görülüyordu.
- ✓ Kafkasları Hazar üstünden Orta Asya'ya bağlayan ticari ve stratejik yolu Türkmen topraklarından geçmesi bu ülkenin Rusya tarafından kontrolünü icabediyordu. Böylece Ruslar, bütün Türkistan ülkelerini sahip olmayı planlıyorlardı.

1880-81 yılındaki yeni sefer için tartışmasız her türlü imkânın kendisine verildiği General Skobelev, ilk iş olarak önce maneviyatı bozulan eski birlikleri Kafkaslardan yenileriyle değiştirmek oldu. Mühimmat ve yiyecek ulaşımı için Hazar'ın doğusundan Göktepe'ye doğru uzanan bir demiryolu yapımına başladı. Nisan 1880'de bütün hazırlıklarını tamamlayan General Skobelev Hazar'ı geçerek Türkmen topraklarına girdi. Türkmenlerin başında buluna Nur Berdi Han'ın 5 Mayıs 1880'de aniden hastalanarak ölmesi Türkmenler üzerinde tam bir şok tesiri yaptı. Fakat kendilerini çabuk toparlayan Türkmenler Nur Berdi Han'ın küçük oğlu Mahtumkulu Han'ı lider seçip Dıkma Serdar'ı Ordu komutanlığına getirdiler⁴⁴.

Tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra, Göktepe'ye doğu ilerlemeye başladılar. İlerlemeleri sırasında da yol üzerindeki Türkmen köyleri işgal edildi. Rusların ilerlemelerini Dıkma Serdar ve atlı süvari birliği takip ediyordu. Dıkma Serdar, Çat ve Yağlı bölgeleri arasında Rusların askeri malzemelerini taşıyan kervanına saldırdı ve çok sayıda ganimet elde etti. Ayrıca, Rusların o dönemde kullanmakta oldukları telgraf tellerini keserek, iletişimlerini de koparmayı başardı⁴⁵.

Ruslar, Ocak 1881'de Göktepe'nin bütün yollarına hakim olan Yengi Kale'ye iki kol halinde hücum ederek Kaleyi işgal etiler. Yengi Kalen düşmesinden sonra Türkmenler Göktepe'ye her an Rus hücumunun beklediler ise de, Kaleyi iyice kuşatıp top ateşine ve mayınla almak fikrinde olan Rus komutanı beklenen hücumu geciktirdi⁴⁶.

Rus askerleri de Türkmenlere çaktırmadan Göktepe kalesinin dibine patlayıcı maddeleri yerleştiriyorlardı. Ruslar Göktepe kalesinin dibine patlayıcı maddeleri yerleştirme işini bitirdiklerinde Türkmenlerin bundan ancak haberleri oldu. Türkmenler daha patlayıcı ne olduğunu bile tam anlamıyla bilmiyorlardı. Savaş başladığında Ruslar bir taraftan saldırarak Türkmenlerin dikkatini kendilerine çekerek oyalarken diğer taraftan da daha önceden yerleştirdikleri patlayıcıları ateşliyorlardı. Türkmenler böyle bir patlayıcı maddeden henüz

⁴² Saray, Türkmenistan Tarihi, s. 30.

⁴³ Murat İlliyev. "1873-1924 Döneminde Türkistan Türkmenlerinde Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayat", Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s. 15

⁴⁴ Saray, Türkmenistan Tarihi, s. 31

⁴⁵ Murat İlliyev. "1873-1924 Döneminde Türkistan Türkmenlerinde Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayat", Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s. 17

⁴⁶ Saray, Türkmenistan Tarihi, s. 32.

haberleri olmadığı için hayret ve panik içinde olup bitenlere bakıyorlardı. Türkmenlerin bu patlayıcı maddeler karşısındaki şaşkınlığına bir de kalenin çökmesiyle birlikte çıkan toz duman eklendi. Ruslara karşılık veren Türkmenler savaşta kılıçlarını kahramanca kullanıyorlardı. Her Türkmen'in kanını son damlasına karar savaşma duygusu içinde idi. II. Göktepe savaşı 12 Ocak 1881 tarihinde Rusların büyük kuvvetleriyle kaleye girmeleri ve çok sayıda Türkmen'in öldürülmesi ile son buldu⁴⁷.

Göktepe savaşın da erkekler gibi kadınlarda savaşın ön satırlarında savaşmışlardır. Bu savaş 1-25 Ocak 1881 arasında vuku bulan çarpışmalarda Ruslar 1 General, 20 subay ve 286 asker ölü vermişlerdi. Türkmenler ise 6500 kişiyi müdafaada, 28.000 (kadın, çocuk ve ihtiyarlar) Rus katliamında kaybetmişlerdir⁴⁸.

Göktepe savaşının nedenleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- ✓ Ruslar Türkmenlere karşı 1879'da Göktepe savaşındaki mağlubiyetinin tikamını almak istediler.
- ✓ Rusya kendi içinde ve dışarıda küçümsenecek bir devlet olmadığını ispat etmek amacındaydı.
- ✓ Ruslarla İngilizler arasındaki Orta Asya'yı paylaşma yarışması vardı.
- ✓ Ruslar topraklarının ve sınırlarını genişletmek istiyorlardı. Göktepe savaşlarının sonuçlarını da şu şekilde sıralayabiliriz
- ✓ Ruslar bu savaştan sonra Türkmenler üzerinde hâkimiyeti sağladılar.
- ✓ İran'a karşı bir görev gösterisi oldu. Zira İran'ın işgal edemediği toprakları onlar almışlardı.
- ✓ Ruslar Göktepe'yi almakla birlikte Orta Asya'ya hâkimiyetini sürdürmeye devam edecekti.
- ✓ Ruslar Türkmenlerin bölgelerini işgal ederek yer altı ve üstü zenginliklere de sahip olmuşlardı⁴⁹.

5.7. Merv Bölgesi'nin Düşmesi (1884)

Göktepe olayından sonra hedef olarak, Merv'in Rusya'ya ilhak edilmesi vardı. İngiliz siyaseti, Merv meselesi hakkında "Merv gelecekte ne olacak?" sorusu üzerinde duruyordu. İngilizler, Rusların Merv'e girmelerinden endişe ediyorlardı. Rus yönetimi de, İngilizleri fazla tahrik etmemeye dikkat ediyor ve Merv'i sulh yoluyla Rusya'ya ilhak etmek için bir çare arıyordu. Rus birliklerinin faaliyetlerinde Merv halkının huzuru kaçtı. 2. Şubat 1881'de Merv'in ileri gelenleri toplanarak Ruslara karşı direnme kararı aldı⁵⁰.

Aynı zamanda yardım istemek için 30 kişilik bir heyet Kandahar'a gönderildi. Yardım temin edilemedi, 3 Şubatta kervancı kılığında 4 Rus subayı, askerin geçeceği yolları öğrenmek ve askeri haberler toplamak için Aşkabat'tan Meri'e gönderildiler. Bu "kervan", 15 Şubatta şehre ulaştı. Bek Boyu önderi Kara Kulu Han, bu kervanın hakiki olup olmadığından şüphe etti. Subaylar doğru haberler toplayamadılar. Martta 29 kişilik bir Merv heyeti, Aşkabat'a gitti. Baba Han'ın başkanlığındaki bu heyet, Merv bölgesi için bağımsız bir Hanlığın kurulması hususunda Ruslarla boş yere müzakerelerde bulundu, lakin netice alamadı.

Ruslar 22 Aralıkta her ikisi de Kafkasya Müslümanı olan Alihanov ve PatsoPliyer, 20 Kazaçık ve 21 Türkmen'in refakatinde Merv'e geldiler. Alihanov, Türkmen önderleri Vekil Boyundan Muhammed Yusuf, Bahşı Boyundan Sarı Batur ve Bek Boyundan Murat ile müzakereler yaptı ve Merv'in Rus egemenliğini kabul etmesini talep etti. Ayrıca şunu da bildirdi ki bundan kaçınıldığı takdirde halk için, Göktepe savaşında olanlardan daha kötü sonuçlar kaçınılmaz olacaktır⁵¹.

Mervlilerle 1 Ocak 1884'te, 300'den fazla kişinin iştirak ettiği bir toplantı yaptılar. Burada da Alihanov, Rus taleplerini kabul ettirmeye çalıştı. Mecliste, Merv'in geleceğini görüşmek üzere Aşkabat'a Ruslar ile Merv'leri arasında 10 maddelik bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma gereğince Türkmen Hanları, muhtariyete sahip olacak ve bir Rus subayı tarafından murakabe edilmeyi kabul edeceklerdi. Bu anlaşmanın hemen sonrasında, General Kamarov idaresinde Rus birlikleri ile Merv'e yürüdü. Bu birlikler, 27 Şubat 1884'te Merv'de, Garip Ata'ya vardıklarında 4000 kişilik bir Türkmen ordusu ile karşılaştılar. Türkmen önderleri Kaçar Han ve Siyah Puş, direnişi idare ettiler⁵².

Din adamları, halka Müslümanların, savaşmadan vatanlarından vazgeçmemeleri gerektiğini bildirdiler. 2-3 Mart 1884'te takiben 2000 Türkmen, Komarov'un birliklerine saldırdı. Komarov'un birlikleri savunmada ısrar

⁴⁷ Murat İlliyev. "1873-1924 Döneminde Türkistan Türkmenlerinde Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayat", Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s.18-19

⁴⁸ Saray, Türkmenistan Tarihi, s. 34

⁴⁹ Murat İlliyev. "1873-1924 Döneminde Türkistan Türkmenlerinde Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayat", Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s.24-25

⁵⁰ Murat İlliyev. "1873-1924 Döneminde Türkistan Türkmenlerinde Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayat", Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s.25-26

⁵¹ Baymirza Hayit, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Otağ Yayınları, Ankara, 1975, s. 113

⁵² Murat İlliyev. "1873-1924 Döneminde Türkistan Türkmenlerinde Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayat", Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s.26

etti. 3 Mart 1884'te Ruslar, Murgab Irmağı yönüne hareket ettiler ve 14 Martta Merv'i işgal ettiler. Buna rağmen Teke Türkmenlerinin Hanı Nur Berdi Han'ın zevcesi Gülcemal bir savaşa karşı idi. Oğulları, Göktepe savunma konseyi başkanı Mahdumkulu Han ve Yusuf Han, Göktepe'nin düşmesinden sonra Merv'de bulunuyorlardı. Bunlar, annesinin nasihatine uydular⁵³.

Nihayet, Gülcemal Hanımın başkanlığında son defa toplanan Türkmen Meclisi'nin Türkmen ileri gelenleri, istemeyerek de olsa, Rus hâkimiyetine girmeyi kabul etmişlerdir. Bu şekilde Rusların 1869'da başlatılan ve kanlı bir şekilde yıllar yılı devam eden Türkmen topraklarının istilası kansız bir şekilde tamamlanmış oldu. Rus yöneticileri başarılı dolayı Alihanov'ı Albaylığa terfi ettirerek kendisini Merv'e vali tayin etmişlerdir. Ruslar, kendilerini yıllar yılı uğraştıran Türkmenleri için özel bir kanun çıkartarak onları diğer Türkistan Türklerinden ayırt etmişler ve daha sıkı gözetiminde bulundurmaya başlamışlardır⁵⁴.

Rusya Türkistan'da genişleme siyasetini sürdürürken bölgenin güneyinde siyasi güç olarak, Buhara Emirliği, Hive Hanlığı ve Hokand Hanlığı bulunuyordu. Çarlık Rusyası 1865 yılında Taşkent şehrini, 1868 yılında Semerkant'ı ele geçirdi. Bu işgaller karşısında Buhara Emirliği Rus hâkimiyetini tanımak zorunda kaldı. Aynı şekilde 1868 yılında Hokand Hanlığı da Rus nüfuzunu kabul etmek zorunda kaldı. 1873 yılında Rus General Kaufman Hive şehrini ele geçirdi. Ruslar, Hokand'daki karışıklıkları bahane ederek 1876 yılında şehri tamamen ele geçirdiler ve burada Fergana eyaletini kurdular. Ardından Teke Türkmenlerinin elinde bulunan Göktepe'ye doğru harekete geçerek 1881 yılında burayı da egemenlikleri altına almayı başardılar. 1884 yılında Merv şehrinin alınmasıyla Türkistan tamamen Ruslar tarafından işgal edilmiş oldu⁵⁵.

6. RUS HAKİMİYETİNDE TÜRKMENLER

6.1. Sovyet Rejimine Karşı Milli Ayaklanmalar

Türkistan topraklarının Çarlık Rusya hâkimiyeti altına girme süreci başladığı andan itibaren; bu durum halkın büyük tepkisini çekmiş, daha önceki dönemlerde gösterilen sabır ve metanetin yerini bir başkaldırı hareketine almıştır.

Söz konusu coğrafi, mekânda, ülkenin Rus İmparatorluğunun sömürgesi altına girmesiyle bağımsızlık düşüncesi üst boyutlara ulaşmış ve bu durum, Türkistan tarihinde "Milli Ayaklanmalar Süreci" ni başlatmıştır.

Türkistan Türklerinin Rus hâkimiyetine karşı direnmelerinde etkili olan en önemli faktörlerden biri İslam dini, diğeri de Türklük şuuru olmuştur. Türkistan'da medreseler ve din adamları Müslümanlar üzerinde tam bir nüfuza sahip olduklarından, Rus idarecileri din adamlarına bir dereceye kadar ses çıkaramamışlardır. Özellikle Panislamizm cereyanının Türkistan'a kadar yayılması ile İslâm, Ruslara karşı en büyük direnç kaynağı olmuştur.

Türklerin elinde bulunan toprakları alarak, halkı ekonomik yönden sömürmek Çarlık Rusya'sının en büyük politikalarından biri olmuştur. Böylece ülke toprakları Rusya'nın hammadde ve açık pazarı haline getirilmiştir. Çarlık Rusya Hükümeti Türkistan halkını milli benliğinden uzaklaştırarak, değerlerin yok edilip yerine Ruslaşmış bir toplum oluşturmak için, eğitim gibi toplum üzerinde etkisi tartışılmaz bir yöntemi de kendi açısından kullanmıştır. Böylece hem idari teşkilat düzenlemesiyle, hem de eğitim yolu ve iktisadi faaliyetlerle ülke, sömürge düzeninin bir unsuru haline getirilmeye çalışılmıştır.

Çarlık Rusya'sının bu çok çeşitli alanlarda uyguladığı politika, halk üzerinde bağımsızlık fikirlerini ortaya çıkarmış ve karanlığa bir ışık olmak amacıyla toplumun her kesimi ayaklanma sürecini başlatarak, milli benliklerini koruyabilmek adına mallarını ve canlarını ortaya koymuşlardır.

Çarlık Rusya hâkimiyetine yönelik bu milli bağımsızlık hareketlerinin zaman süreci de, 1783 yılındaki ilk silahlı direniş hareketi olan Sırım Batur Han ayaklanması ile başlamış, 1916 Türkistan Milli Ayaklanması ile Şubat İhtilaline kadar devam etmiştir⁵⁶.

6.2. Cüneyt Han'ın Ruslara Karşı Ayaklanması

XIX. asrın sonları ile XX. asrın başları diğer Türk illerinde olduğu gibi Türkmen ilinde de fikri ve siyasi uyanışın başlangıcı olmuştur. Türkmenler arasındaki bu fikri uyanış onların siyasi haklarını almak ve Rus idaresinden kurtulmak için mücadeleye sevk etmiştir. Türkmenlerin bu uyanışında Kırım, Azerbaycan Türkleri ve Türkistan Türklerinin de büyük rolleri olmuştur.

⁵³ Baymirza Hayit, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Otağ Yayınları, Ankara, 1975, s. 114

⁵⁴ Saray, Türkmenistan Tarihi, s. 35-36

⁵⁵ Orhan Çınar, "Muhaceretteki Türkistanlıların Gözünden Orta Asya ve Yeni Türkistan Dergisi (1927-1931)", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 7.

⁵⁶ Dilek Polat, "Çarlık Devrinde Türkistan'daki Milli Ayaklanmalar", Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2009, s. 33-35.

Rusların, Türkmenler üzerinde kurdukları bu gayr-ı adil ve insafsız baskı rejimi çok geçmeden halkın reaksiyonu ile karşılaşmıştır. Rus mezalimini karşı ilk başkaldırma Hive civarındaki Yomud Türkmenleri tarafından olmuştur. Ruslar bir maşa gibi kullandıkları Hive Hanına, Türkmenleri ezdirmek isteyince, Türkmenler hem Hive Hanına hem de Ruslara karşı ayaklanmışlardır⁵⁷.

Cüneyt Han 1915’de bütün Yomud’ları tam bir askeri organizeye tabi tuttu ve kısa zamanda kendisine talimli bir ordu yetiştirdi. 1916 yılı başında, Rus Çarlığı Türkistan Genel İdaresi, Hive dâhilinde geniş çapta bir yok etme ve tutuklama faaliyetlerine girişmişti. Birçok Türkmen ve Özbek öldürmüştü, buna karşılık hiç bir karşı müdahale görülmemişti. Bu acı vakalar üzerine, Cüneyt Han Şubat başında hükümeti cezalandırmak üzere Hive üzerine yürüdü ve ilk anda Ruslara rağmen Şehri ele geçirdi⁵⁸. Fakat Hive Hanının Ruslardan yardım istemesi üzerine Cüneyt Han idaresindeki nu Türkmen ayaklanması başarılı olamamıştır⁵⁹.

Nisan 1916’da Cüneyt Han, Gelkin kuvvetleri tarafından tamamen Hive dışına sürülerek İran’a iltica etmek zorunda bırakıldı. Cüneyt Han bir yıl sonra tekrar Hive’ye döndü ve döner dönmez de şiddetli mücadeleye başladı. Bolşevik İhtilalinin ilk günlerinde Türkmenler Ürgenç-Törtükl- Çorçay telefon hattını tahrip ederek Rusya ile irtibatı kestiler. Ve böylece kızillar ilk darbeyi Cüneyt Han’dan yediler.

30 Eylül 1918’de Cüneyt Han oldukça kuvvetlendi ve İsfendiyar Han’ı öldürttü ve kendini Bolşeviklere karşı Hive Hanlığının tek söz sahibi olarak ilan etti. 9 Nisan 1919’a kadar mücadeleyi aralıksız devam ettirdi ve bu son altı aylık dönemde Ruslara büyük zararlar verdi. Bunun üzerine Bolşevik Hükümeti resmen anlaşma teklif ederek 9 Nisan’da bir muahede imzalandı.

Barış şartlarına göre Ruslar, Cüneyt Han’ın tutuklu bulunan, bütün askerlerini bırakmayı kabul ettikleri gibi Hive halkına mukadderatını tayin etme hakkını da tanıyarak kapitülasyonları tamamen kaldıracaklarını açıkladılar. Ruslar Cüneyt Han’a karşı taahhütlerini tam bir zaman kazanmak politikası uygulayarak aynı yılsonuna doğru bozdular ve yer yer milli kuvvetler üzerine saldırıya geçtiler.

Zeki Velidi’ye göre Cüneyt Han’ın bu ikinci girişinden sonra Kasım 1920’ye kadar bütün Hive ülkesinin 4/5’i Ruslardan temizlendi. Bu devre Cüneyt Han’ın Bolşeviklere karşı en parlak devri, “Türkistan Milli Mücadelesinin” de en güçlü günleri oldu. Cüneyt Han 1921 sonlarında Hive’ye tam anlamıyla hâkim oldu⁶⁰.

Birçok Türkmen kabilesi 1922 yılında Cüneyt Han’a katılmışlardı. Bunların hareket kabiliyetleri Kızıl ordudan daha iyi idi. Onlar, hiyerarşik bir düzenle komutanlarına töreleri gereği bağlı, sıkı bir disiplin içinde ve sarsılmaz bir savaş arzusu ile örgütlenmişlerdi.

1922’nin ilk aylarında Şarki Buhara korbaşlarının fiilen başına geçen Enver Paşa, Cüneyt Han’a mektup ve adam göndererek irtibat sağladı. Hatta bir Paşa Hive Türkmenlerinin başına geçmeyi bile düşünmüştü. Cüneyt Han Ener Paşa’nın çizdiği hareketin genel stratejisini uydu. Fakat 1922’nin Ağustos’unda Enver Paşa’nın ölümü ve 1923 sonunda büyük cephelerin düşmesiyle o da büyük kayıplara uğradı ve elindeki mntıkları kaybetti.

1924 Mart ayında Ruslar Hive’de kuş uçurtmaz durumda iken bile Cüneyt Han Hive’ye saldırdı. Birçok Bolşevik birliklerini alt ederek çete muharebelerini 1927’ye kadar sürdürdü. Nihayet 1928 Eylülde 600 kadar silahlı askeri ile bir hayli ihtiyarlanmış olarak İran’a, oradan da 1929’da Afganistan’a geçti. Cüneyt Han’ın 50 yıllık süren mücadele süresi içerisinde en büyük yardımcısı kızı olmuştur. Çok cesur ve savaşçı olan bu kız 20 yıl Cüneyt Han’ın sağ koluydu. Adamlarından Bababekkorbaşı Han’ı yardımcısıydı ve onun adına karar verebiliyordu. Cüneyt Han’la birlikte Afganistan’a gitmiş, o’nun ölümünden sora tekrar Hive’ye dönerek mücadeleye devam etmiştir⁶¹.

7. TÜRKİSTAN’DA SOVYET YÖNETİMİ

7.1. Rusya’nın Türk Halklarını Sovyetleştirme Çabaları

Sovyet yönetimi milletler politikasında Çarlık Döneminden kalma “böl ve yönet” metodunu kullanmaya başlamışlardır⁶². Sovyetler istedikleri sistemi kurduktan sonra, önce demokratça bir havaya girmeye çalışmışlardır. Dünyanın başka yerlerinde toplanan toplanan Müslüman Kongrelerine, sözde muhtar olan Türkistan Cumhuriyetlerinin de iştirak edebileceklerini göstermek için, kendi adamlarını göndermeye

⁵⁷ Saray, Türkmenistan Tarihi, s. 35-36

⁵⁸ Emre Esen, “Türkistan’da Basmacılık Hareketi”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994, s. 140.

⁵⁹ Saray, Türkmenistan Tarihi, s. 38.

⁶⁰ Emre Esen, “Türkistan’da Basmacılık Hareketi”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994, s. 139-142

⁶¹ Emre Esen, “Türkistan’da Basmacılık Hareketi”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994, s. 141-143

⁶² Fatma Tombak, “20. Yüzyıl Sovyet Rusya’sında Din, İslamiyet ve Nüfus Üzerine Bir Değerlendirme”, HistoryStudies, Volume 3/2 2011, s.360.

başlamıştır. Bu tip kongreler için kullandıkları bazı dini adamlarını, yardım ettikleri Mısır ve Yemen gibi ülkelerde eğitiyorlardı. Maksatları diğer İslam ülkelerine de açılmaktı. Esasında bunun için ellerine iyi bir fırsat geçmişti. İsrail ve Arap ülkeleri arasındaki mücadelede Amerika Birleşik Devletlerinin İsrail tarafını tutması, bu ülke ile rekabet eden Sovyet Rusya'yı İslam ülkelerini müdafaaya sevk etmiştir. İslam ülkelerinde belirli bir nüfuz sahibi olan Sovyetler, Kafkasya ve Türkistan'daki Müslümanların, en azından dini adamlarını, bu İslam ülkelerine göndererek güya Sovyetlerde de İslamiyet'in serbest olduğunu göstermek istiyordu. Karşılıklı yapılan bu ziyaretlerde, Sovyetlerden destek görmüş olan bazı İslam ülkeleri ne hikmetse Türkistan Müslümanlarının çektikleri çileyi görmemezlikten gelmişlerdir.

Bunun haricinde Sovyetler, ikinci bir propaganda yolu takip etmişler. Sanki Türkistan Müslümanları, Sovyetlerdeki İslami hayattan memnunlanmış gibi kitapla ve dergiler neşretmeye başladılar. Sadece dışa yönelik propaganda için çıkarılan bu kitap ve dergileri, Türkistan Müslümanları hiçbir zaman okuma şansı bulamamışlardır. "Sovyet Müslümanları" adlı dergi sırf bu maksatla yıllar yıl çıkarılmış ve Türkistan Müslümanları bu dergileri hiçbir zaman görmemişlerdir.

Sovyetler bütün dünya ve Türkleri aldatma toluna yalnız bu inanç yolunda değil, dil, kültür ve milliyet kavramlarını yok etme, tarihlerini tahrif ile devam etmektedirler⁶³.

7.2. Milliyet Duygusunu Yok Etme Çalışmaları

Sovyet rejimini yerleştirdikten ve diğer milletleri de kontrolleri altına aldıktan sonra milliyet duygularını yok etmek için yeniden faaliyete geçmişlerdir. Sovyetler, bu işi önce nüfus müdahaleleri ile halletmek istemişlerdir. İktisadi kalkınmayı sağlamak iddiasıyla, yüzbinlerce Türk işçisini Azerbaycan ve Türkistan'dan alıp Sovyetlerin diğer bölgelerine, yine yüzbinlerce Rus ve Rus olmayan başka milliyetlere mensup kişileri, Azerbaycan'ın ve Türkistan'ın ekonomik ve endüstri yönünden kalkınmasını sağlamak için mütehasıs işçiler sıfatıyla bu ülkelere göndermişlerdir.

Senelerce devam ettirilen bu göç hareketinin maksadı Rus olmayan milliyetleri bir potada kaynaştırmak ve onların milliyet duygularını yok etmektir. Zira böyle kozmopolitik insanların yaşadığı bölgelerde dil ve eğitim Rusça idi. Anayurdundan sürülen, ana dilindeki okulunu ve kendi millî çevresini kaybeden bu insanlar ister istemez yabancı bir kültürün tesiri ile milliyetini kaybedip Sovyetleştirilmişlerdir⁶⁴.

Dil Sahasında: Sovyetler, Türkistan cumhuriyetleri teşekkül ettikten sonra her Türk cumhuriyetine kendi lehçesini ayrı bir lisan gibi kullandırmıştır. Böylece Türkler arasındaki dil ve kültür birliğini bozmak istemişlerdir. Türk lehçelerini ayrı birer dil gibi kullandırma mecburiyetini getirdikten sonra, ikinci olarak alfabeyle el atmışlardır. Bütün Türk dünyasında olduğu gibi, Türkistan'da da Türkler, Arap alfabesiyle okuyup yazıyorlardı. Türkler arasında, bu harflerin kullanılmamasını isteyenler de vardı. Ruslar bundan istifade ederek 1924'de hazırlattıkları ve 1928'de Türkler için Rus Kiril harfleriyle karışık bir Latin harfleri sistemini uygulamaya başladılar.

Yeni alfabe alınırken, aynı Türk lehçelerine uygulanan alfabelerin bazı noktalarında birbirinden farklı olmasına dikkat edilmişti. Türk lehçelerini alfabe bakımından da ayırmak, yeni yetişecek nesillerin Arap harfleriyle yazılan gayet zengin kültür hazinelerinden kopmalarını sağlamaktır. Bununla da yetinmeyen Sovyetler bütün okullarda Rusça öğrenimini mecburî hale getirmiştir.

Dil sahasında Türk cumhuriyetlerinin uğradığı bu baskıya karşı, bir müddet sonra, Türk aydınları bilinci bir mücadele başlatmışlardır. Cengiz Aytmatov ve Olcas Süleymanov gibi edip ve şairlerin önderliğinde yapılan bu mücadele bugün iyi bir seviyeye ulaşmış, Türk dili üzerindeki çalışmaları hızlandırmıştır. Bununla beraber, Sovyetler'in Türk lehçeleri üzerinde yaptıkları tahribatın acı izlerinin kısa sürede kaybolması da mümkün değildir⁶⁵.

Kültür Sahasında: Ruslaştırma ve Sovyetleştirme gayretleri dil sahasında olduğu gibi, kültürde de görülmüştür. Edebiyatta millî ruhu aksettirecek eserler yasaklanmış ve Türk şivelerinde, Sovyet ruhunda, proletarya ve kolhoz edebiyatı yaratılması, konu olarak "BÜYÜK KARDEŞ" Rus milletinin Rus olmayan milletlere, iyilik ve yardımlarının ele alınması ve büyük nispette Rus ediplerinden yapılacak tercüme yayınlanması yoluna gidilmiştir. Bunlara ilâveten İslâm dini aleyhindeki faaliyetleriyle, Türkleri eski İslami temele dayanan kültür an'anelerinden ayırarak Rus kültürünün tesirine daha kolay girebilecek hale getirmek için neşriyata girişmişlerdir.

⁶³ Saray, Türkmenistan Tarihi, s. 56-57.

⁶⁴ Alâeddin Yalçınkaya, "Sömürgecilik Panislamizm Işığında Türkistan", İstanbul 1996, s. 272.

⁶⁵ Alâeddin Yalçınkaya, "Sömürgecilik Panislamizm Işığında Türkistan", İstanbul 1996, s. 268-269

Türkistan, Azerbaycan, Kırım ve Tataristan'da bulunan 26.261 câmiin26.000'i kapatılmış ya da yıkılmıştır. Geri kalan az sayıdaki câmiler ise göstermelik olarak açık tutulmuştur. Fakat bu câmilerin içine girip ibadet etmek mümkün olmamıştır. Zira dinî ibadetle birlikte, dinî eğitim de yasaklanmıştır⁶⁶.

7.3. Sovyetleştirmeye Karşı Türkmen Tepkisi

Bugün Türkmenlerin en mütecanis kitle olarak ayakta tutan nokta onların vatanlarına karşı duydukları engin sevgi, dini ve milli örf ve adetlerine karşı bağlılıkları idi. Komünist Partisi yöneticilerinin Sovyetleştirme çabalarına rağmen, Türkmenler aile hayatlarını asla dejenere ettirmemişlerdir. Bunun için de, kadınlar mümkün olduğu kadar yabancılardan uzak tutmuşlardır. Onların ağır işlerde çalışmalarına da izin vermemişlerdir. Bu ise, Türkmenler aile hayatının kuvvetli kalmasına ve Sovyetleştirmeye karşı daha şuurlu bir mukavemet yapılmasına zemin hazırlamıştır⁶⁷.

Türkmen kadınları dini ve milli adetlerin yaşatılmasında ve Türkmen töresinin muhafaza edilmesinde son derece önemli rol oynamışlardır. Türkmenler ailece gösterdikleri bu milli direniş sonunda meyvelerini vermeye başlamıştır. Nitekim, Komünist yöneticileri, milli örf ve adetlerini yaşatan “Türkmen halkının iyi gelenekleri sahip kişiler” olarak tanımlamaya başlamışlardır. Bütün bunlar izahı gayet açıktır. Türkmenlerdeki vatan sevgisi, dini ve milli adetlerine bağlılıkları onları Sovyetleşme tehlikesinden koruyan en önemli rol oynamıştır⁶⁸.

7.4. İctimai ve İktisadi Hayat

Türkmenler, töre hükümlerini uygun olarak hayatlarını sürdürmüşler ve meselelerini de Maslahat, Kengeş ve Cumguriyet dinilen demokratik bir anlayışla vücuda getirdikleri meclislerinde çözümlenmişlerdir. Türkmenistan Cumhuriyeti istiklalini ilan ettikten sonra bu eski meclis, yani Maslahat yeniden toplanmıştır. Türkmenlerin arasında her obanın ve ailenin bir “aksakalı” mevcuttur.

Türkmenler hayvancılık, çiftçilik, sanatkârlık ve Hazar kıyılarında balıkçılıkla uğraşmaktadır. Türkistan'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi, burada da en çok koyun ve keçi beslenmektedir. 1930'lu yıllarındaki zorla kollektifleştirme esnasında bütün Sovyet Birliği'nde olduğu gibi Türkmenistan'da da hayvancılığa öldürücü bir darbe vuruldu.

Türkmenistan'da sulu tarım ön plandadır, pamuk üretimi önemli bir yer tutar. Pamuk dikiminin yanısıra üzüm, kavun, karpuz gibi meyveler de yetişmektedir. Halı ve tekstil sanayi gelişmiş durumda olmasına rağmen tekstilde dünya pazarlarının girebilecek seviyede gelmedikleri görülür. Üretilen pamuğun ancak %1'i Türkmenistan'da işlenebilmektedir.

Türkmen kadınları dini ve milli adetlerin yaşatılmasında ve Türkmen idaresinin devamında önemli bir rol oynamışlardır. Türkmen kızları vakitlerinin çoğunu nakış işleyerek ve dokumayla geçirirdi. Ruslar, Türkmenlerin geçmişi ile bağlarını kesmek için o kadar sert davranmışlardır ki meşhur Türkmen halılarının üzerinde bile komünist sloganların kullanılmasını istemişlerdir.

Türkmenistan'daki Ruslaştırma hadiseleri 1960 ve 1970'lerde de devam etti. Bu dönem Rusya daha dikkatli davranarak, Türkmenistan Komünist Partisinin başına mümkün olduğu kadar Moskova yanlılarını getirdiler. Komünist Parti ve Rusların Sovyetleştirme çabalarına rağmen, aile hayatlarına çok sıkı bağlı olan Türkmenler, ellerinden geldiği kadar yabancılardan uzak kalmayı başarmışlardır. Bu durum bugün dahi devam etmektedir. Rusların Türkmenistan için yaptığı en müspet iş, 1950 yılındaki Amu Derya ile Hazar arasındaki sulama kanalı ponjesidir⁶⁹.

7.5. Eğitim

Ruslar, diğer Türk topluluklarına olduğu gibi Türkmenlerin de eğitim, kültür ve sosyal hayatlarının körelmesi için ellerinden geleni yapmışlar. Türkler Latin alfabesine dönemeye zorlayan Ruslar, 1926 yılına kadar bu konuda başarılı olamamış, buna karşılık Baku'da toplanan bir Türk kurultayı neticesinde⁷⁰. İsmail Gaspralinin ortaya attığı “Dilde, Fikirde, İşte Birlik” tezinin⁷¹. Ruslar ayrıca dilde birlik şeklinde yorumlanabilecek bu hareketin önüne geçmek ve tarihle bütün bağlarını koparmak gayesiyle, Ruslar bu kez de Kril alfabesinin kullanılmasını istemişlerdir. Bu yetmez gibi her Türk topluluğuna farklı alfabeyle şart koşmuşlardır. Böylece

⁶⁶ Alâeddin Yalçınkaya, “Sömürgecilik Panislamizm Işığında Türkistan”, İstanbul 1996, s. 269-272

⁶⁷ Saray, Türkmenistan Tarihi, s. 54-56.

⁶⁸ Saray, Türkmenistan Tarihi, s. 57.

⁶⁹ Saadettin Gömeç, Türk Cumhuriyetleri ve Topuluklar Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara 1991, s.194-196.

⁷⁰ Saadettin Gömeç, Türk Cumhuriyetleri ve Topuluklar Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara 1991, s.198

⁷¹ Abdureşit Jelil Qarluq, “Uygur Yenileşmesi Sürecindeki İstanbul Ekolünün Etkisi Üzerine”, TKAE, Ankara 2010, s. 1.

Türkler arasındaki dil birliği ortadan kaldırılarak, Rusça ortak dil haline getirilmiştir.

Türkmen Türkçesinin gelişiminde hiç şüphesiz Mahdumkulu'nun önemli bir rolü olmuştur. O, klasik Türkmen edebiyatının en büyük şairi sayılmaktadır. Bunun yanında Seydi ve Zelili gibi şairler de Türkmen halkının şerefine ve namusuyla yaşaması için mücadele etmişlerdir.

1943'deki I. Sovyet Yazarları Kongresi'nde milliyetçi aydınlar kınandı. Rusya, özellikle Stalin zamanında milliyetçi Türkmen aydınlarını susturmanın yolunu aydınları ortadan kaldırarak sağladı. Rus işgallerinden sonra Türkmenistan da başlatılan Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma hareketler. Türkmenlerin hayatında oldukça menfi tesirler yaptı.

Bütün Türk dünyasında olduğu üzere Türkmenistan'da da ilk modern okullar karşısında İsmail Gaspıralı Usulu-i Cedid okullar sayesinde olmuştur. Ancak, 1924'lerden sonra tatbik edilen eğitim politikaları yüzünden Türkmen kültürü hayatı ve dili epeyce geriledi. Bu okullarda Sovyet tipi ve proleter iktidara göre öğrenci yetiştirildiğinden, Rus kültürü ve dili Türkmenler arasında yayıldı. Fakat en sonunda 1989'da resmi dil haline gelen Türkmen Türkçesinin geleceği parlak görünmektedir⁷².

7.6. Kültür

Türkmen halkı geçmişten günümüze kadar siyasi, kültürel ve ekonomik olarak çeşitli devreler atlattır. Köklerine bağlı kalan Türkmenler kültürlerini ve inanışlarını nesilden nesile aktarmış ve yaşattır. Derin tarihe sahip olan Türkmenler bu zenginliklerini kültür ve hayatlarına yansıtmayı becerebilmiş olduklarını görmekteyiz ki Türkmenler halk inanışlarını adet ya da gelenekle iç içe kabul edip, geleceğe yansıtıp, sosyal düzen unsuru yapmışlardır⁷³.

Çarlık dönemi Rus sömürgecinin başlıca amaçları arasında yer altı ve yer üstü kaynaklarını sömürmek, "kâfirleri" Rus kültürüne dâhil ederek Hristiyanlaştırmaktır. İlk dönemlerde Rusça eğitim veren okullar açan ve okullar vasıtasıyla yerli halka Rus kültürünü dayatarak onları Hristiyanlaştırmak isteyen Çarlık, zamanla bu yolun olumlu sonuçlar vermediğini görmüştür. Sömürge halklara Rusça öğretip karma okullarda eğitim vermek yerine İlminkiy, bütün Türk halklarının yarı ayrı bir kimliğe sahip olacağı bir eğitim programı hazırlamıştır. İlminkiy'e göre Çarlık idaresi altındaki ve Rus olmayan grupları Ruslaştırmanın tek yolu onlara Rusçayı ve Hristiyanlığı öğretmektir. Türk toplulukları arasında Rus okulları açılmış, buralarda Rusça ve yazı dili haline getirilen şive öğretilmeye başlanmıştır. Rus ve Hristiyanlık tarzını benimsetmeyi amaçlayan bu okullar, Gaspralı İsmail Bey'in fikirlerine ters bir şekilde Türk toplulukları arasındaki dil ve kültür birliğini de bozmayı hedeflemiştir. Bu programın uygulamaya konmasıyla birlikte Türkmenistan gibi pek çok Türk topluluğunda yeni bir kimlik inşa etme faaliyetleri başlamıştır.

Türkmenler, 1881-1917 yılları arasında Çarlık idaresi altında kalmışlardır. Bu dönemde Çarlık idaresi, işgal ettiği diğer bölgelerde yaptığı gibi, bölgenin tarihî, coğrafi ve kültürel özelliklerini tespit edebilmek amacıyla Moskova ve Petersburg gibi merkezlerde çalışan bilim adamlarını bölgeye göndermiştir. Çarlık Rusya'sı döneminde Türkmenlerin dili, edebiyatı ve folkloruyla ilgilenen ve bu alanda başarılı sonuçlar elde eden bilim adamı Samoyloviç'tir. Çarlık dönemindeki araştırmalar, Türkmenlerin kim olduklarını tanımak için başlatılan girişimlerin ilk adımlarıdır. Türkmenlerin tarihteki ataları, yaşadıkları coğrafya veya coğrafyalar, konuştukları dil, anlattıkları hikâyeler, yeme içme ve giyim tarzları gibi pek çok alanda Rusya'dan bölgeye gelen bilim adamları çalışmalar yürütmüşlerdir. Rusya'nın bölgeye yerleşmeye çalıştığı bu dönemde dağınık boylar halinde yaşayan Türkmenlerin bir araya getirilmesi, tek bir merkezden yönetilebilecek hale getirilmesi hedeflenmiştir⁷⁴.

Sovyet dönemi halkların birlikteliği esasına dayalı bir dönemdir. Türkmenistan'daki insanların Sovyet ideolojisini benimsemesi ve kendisini Sovyetler Birliği içinde bir parça olarak hissedebilmesi için yeni kültürel değerlere, başka bir ifadeyle kimlik değerlerine ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için folklor başta olmak üzere sosyal bilimlerin çalışma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Sovyetler Birliği döneminde hem Rus olan hem de Rus olmayan halkların dili, edebiyatı, tarihi, arkeolojisi, etnolojisi ve folkloru üzerine yürütülen politikalar, aşağı yukarı aynıdır.

Sovyet Türkmenistan'ında müdahaleye uğrayan ve Sovyet ideolojisini halka anlatmakla görevlendirilen grupların başında bahşılar (şarkıcılar) gelir. Türkmen kültüründe bahşılardan itibarlı konumları, bütün toylarda ve meclislerde yer alıyor olmaları komünist partinin dikkatini çekmiştir. Bahşılara karşı gösterilen saygı ve sevgiyi kullanmak isteyen Sovyet yöneticileri, bahşılardan yeni dönemle ilgili şiirler söylemelerini, sosyalist

⁷² Saadetin Gömeç, Türk Cumhuriyetleri ve Toplumlar Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara 1991, s.199

⁷³ Mine Mengi Adına, "Türk Dili Ve Edebiyat Bölümü", Türkoloji Sempozyum 20-22 Ekim 2011 Bildirileri, Adana 2012, s. 470-471.

⁷⁴ Halil İbrahim Şahin, "Türkmenistan'da Kültürel Kimlik ve Folklor", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, XII/1, Yaz 2012, s. 290-291.

ideolojinin temel terimlerini şiirlerinde kullanmalarını, özellikle fabrikalarda çalışan işçilerin bulunduğu ortamlarda şiir icra etmeleri, destanlarda ve şiirlerde geçen dinî ve millî unsurları öne çıkarmadan sosyal hayatla bağlantılı konuları işlemeleri, kısacası Sovyet dönemine uygun bir şekilde mesleklerini devam ettirmeleri istenmiştir. Bu istekleri yerine getiren veya getirmeyi isteyen bahşılara özel ilgili gösterilmiş, bunlara devlet madalyaları, devlet bahşısı gibi unvanlar verilmiştir.

Türkmenistan'daki Türkmenlerin sözlü geleneği daha aktif bir şekilde kullanıyor olmaları, folkloru sonuçları itibariyle cazip bilimlerden birisi haline getirmiştir. Ekim devriminden önce bambaşka kimlik değerlerine sahip Türkmenlere Sovyet dönemin yeni bir kimlik tayin etmiş ve bu kimliğin tanınmasında ve kabulünde folklor ürünlerine ve araştırmalarına başvurmuştur. Birliğin dağılmasına kadar sürdürülen bu kimlik ve folklor politikaları, Türkmenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle hemen sahneden çekilmemiştir. Bir süre daha Sovyet düzeni devam etmiştir, ancak milliyet esaslı bir döneme giren Türkmenler kimlik değerlerini yeniden düzenlemek zorunda kalmışlardır. Sovyet döneminde olduğu gibi, sosyal bilimlerin, özellikle de folklorun, kültürel kimliğin yeniden inşası aşamasında önemli bir rolü vardır⁷⁵.

7.7. Din

Türkmenler, Sufi harekâtının mistik kardeşliği taşıması suretiyle, 12'nci yüzyılda İslamiyet'i diğer göçebe Orta Asya guruplarından önce kabul etmiştir. Türkmenler genel olarak, Azeri Türklerinden göçmenlerden olan küçük Şii gruplar haricinde, ülke nüfusunun %88'i Sünni ve Hanefî mezhebinden olan Müslümanlardır.

Sovyetler, 1928'de Türkmenler arasında İslamiyet'in varlığını ortadan kaldırmak için bir din karşıtı kampanya başlatmıştır. Bu belki de, Orta Asya'daki en büyük din karşıtı kampanyaydı. Bu kampanya 1941'in başına kadar devam etti. Bu baskılar sonucunda resmen İslam gücünü kaybetti ve gayri resmi İslam hareketler etkilerini varmışlardır.

Ruslar Orta Asya Türkistan'da dini ortadan kaldırmak için birçok camii ve medreseleri ortadan kaldırmıştır. Türkmenistan'da 1979'da ibadete açık olan camilerin sayısı dördü, remi imamların sayısı 30'u geçmezken, bugün camilerin sayısı, bağımsızlık sonrası beş yıl içinde büyük bir artışla 200 civarına ulaşmıştır. Bu bağımsızlık öncesi serbestçe ibadet yapamayan, Sovyet yönetimi tarafından Orta Asya'da belki de en sert yürütülen din aleyhtarı her türlü baskı ve ateist propagandaya maruz kalan Türkmenistan halkının bütün bu olumsuzluklara karşın İslam'ın tesir ve gücü her geçen gün arttırma tepkisidir. Nitekim bağımsızlıktan sonra ilk etapta semalarını ezanlarla titretmek isteyen bu güzel ülkede halk tarafından ya da diğer Müslüman ülkeler tarafından yaptırılan camilerin sayısı çığ gibi artmaktadır.

Nitekim bağımsızlık sonrası okullara konulan "Edep" derslerinde Türkmen çocuklarına dinleri öğretiliyor. Kuran'ı Kerim tercümeleleri, İslam dinini öğreten kitaplar basılıyor. İlahiyat fakültesi, dini eğitim veren liseler, Kuran kursları açılıyor. Türkmenbaşı, halkını gerçek din adamlarının eğitmesini, aydınlatmasını istiyordu. Son yapılan düzenlemeyle de Müslümanların dini ihtiyaçlarının karşılanması için eski yapı Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı'na benzer hale dönüştürüldü⁷⁶.

KAYNAKÇA

ADINA, Mine Mengi. "Türk Dili Ve Edebiyat Bölümü", Türkoloji Sempozyum 20-22 Ekim 2011 Bildirileri, Adana 2012, s. 470-471.

ANDİCAN, A. Ahat, Ceditizm'de Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi, Emre Yayınları, İstanbul 2003, s. 73.

AYDIN, Mustafa. "Batı Türkistan'da Yer Adları", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989, s. 20.

BİÇER, Bekir, "Seyyahların Gözüyle Türkistan'ın İstilasası", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 10, Denizli 2011, s. 132.

BURGET, Fazıl Ahmed, "Türkistan Milli Mücadelesi ve Sonrasında Afganistan Türkleri", Master Tezi, Ankara 2004, s. 41.

ÇAPRAZ, Hayri, "Çarlık Rusya'sının Türkistan'da Hâkimiyet Kurması", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Derneği", Sayı: 24, Ankara 2011, s. 54.

ÇİNAR, Orhan, "Muhaceretteki Türkistanlıların Gözünden Orta Asya ve Yeni Türkistan Dergisi (1927-

⁷⁵ Halil İbrahim Şahin, "Türkmenistan'da Kültürel Kimlik ve Folklor", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, XII/1, Yaz 2012, s. 292-299

⁷⁶ M. Seyfettin Erol, Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri, İrfan İstanbul 1999, s. 158-161.

1931)”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 7.

EROL, M. Seyfettin, Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri, İrfan İstanbul 1999, s. 158-161.

ERŞAHİN, Seyfettin, “Fırat’ın Türkistan için II. Meşrutiyet Mahrecli Tecdid Teklifi Üzerine”, Bilgi, Sayı 47, Güz 2008, s. 30.

ESEN, Emre, “Türkistan’da Basmacılık Hareketi”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994, s. 140.

ESHENKULOVA, Kishimjan, “Modern Bilimlerin Türkistan’a Girişi (1800-1917)”, Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 17.

GÖMEÇ, Saadettin, Türk Cumhuriyetleri ve Topluluklar Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara 1991, s. 194-196.

GÜMÜŞ, Pınar, “18. - 19. yüzyılda Yaşayan Türkistanlı Kadın Şairler (Hokand ve Harezmsaireleri)”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 115.

HAYİT, Baymirza, Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 43.

Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Otağ yayınları, Ankara 1975, s.41-42.

HOJAGELDİYEW, Nargylyç, Gökdepe GalasyGysgaça Taryhy Oçerk, Döredijilik- ÖnümçilikBirleşigi, Aşkabat 1991, s. 2

İLLİYEV, Murat. “1873-1924 Döneminde Türkistan Türkmenlerinde Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayat”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s. 14.

KALENDEROĞLU, İhsan, “Sovyetler Birliği Döneminde Türkistan’da Folklor Politikaları Ve Çabaları (1917-1954)”, Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 12.

KARADAĞ, Gülay, “Avrupalı Gezginlerin Seyahatnamelerine Göre Yüzyılda Batı Türkistan Hanlıkları”, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2006, s. 74.

KONUĞU, Enver, İslam Ansiklopedisi, TDV, Cilt: 18, s. 215.

KURT, Halil, İslam Ansiklopedisi, TDV, Cilt: 18, s. 602.

POLAT, Dilek, “Çarlık Devrinde Türkistan’daki Millî Ayaklanmalar”, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2009, s. 33-35.

SARAY, Mehmet, İslam Ansiklopedisi, TDV, Cilt: 18, s. 170.

Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti İle Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s. 2-3.

Türkmenistan Tarihi, Grafik Yayın, İstanbul 1993, s. 28-29.

ŞAHİN, Halil İbrahim, “Türkmenistan’da Kültürel Kimlik ve Folklor”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, XII/1, Yaz 2012, s. 290-291.

TOMBAK, Fatma, “20. Yüzyıl Sovyet Rusya’sında Din, İslamiyet ve Nüfus Üzerine Bir Değerlendirme”, HistoryStudies, Volume 3/2 2011, s.360.

YALÇINKAYA, Alaeddin, “Pan-İslamizm Tartışmaları Işığında Türkistan (1864-1922)”, Doktora Tezi, İstanbul 1994, s. 37.

“Sömürgecilik Panislamizm Işığında Türkistan”, İstanbul 1996, s. 272.

YILMAZ, Salih, Belleten, Türk Tarih Kurumu, Cilt LXIX, Ankara 2005, s. 625,

YOSKA, Erhan, “Muhammed Ali Han Dönemi (1822–1842) Hokand Hanlığı-Osmanlı Devleti İlişkileri”, HistoryStudies, Volume 3/3 2011, s.396.

QARLUQ, AbdureşitJelil.“Uygur Yenileşmesi Sürecindeki İstanbul Ekolünün Etkisi Üzerine”,TKAE. Ankara 2010, s. 1.